

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
імені Костянтина Нємця

*До захисту допущено
кафедрою соціально-економічної географії і регіонознавства
імені Костянтина Нємця,
протокол № _____ від _____*

завідувач кафедри _____ Катерина СЕГІДА

«_____» _____ 2026 р.

Кваліфікаційна робота
здобувача першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У НІМЕЧЧИНІ**

Спеціальність 106 Географія

Освітня програма Економічна, соціальна географія та регіональний
розвиток

Виконавець _____ Іван ЧУМАК

Науковий керівник _____ Юрій КАНДИБА

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота присвячена суспільно-географічній характеристиці демографічних процесів у Німеччині. Метою роботи є комплексна характеристика демографічних процесів у Німеччині, виявлення їх просторово-часової динаміки та оцінка впливу на соціально-економічний стан країни.

Об'єктом дослідження є населення та демографічні процеси у Німеччині. Предметом дослідження виступають територіальні особливості, динаміка та суспільно-географічні закономірності розвитку демографічних процесів у Німеччині. У роботі використано літературно-аналітичний, статистичний, порівняльно-географічний, картографічний, графічний методи, а також елементи прогнозного аналізу.

У роботі розкрито теоретико-методичні засади дослідження демографічних процесів у межах суспільної географії, обґрунтовано систему показників геодемографічного аналізу, охарактеризовано сучасний стан природного руху населення Німеччини, проаналізовано статеву-вікову структуру та процеси демографічного старіння. Особливу увагу приділено ролі міграційних процесів у формуванні демографічного потенціалу країни, а також регіональним відмінностям між федеральними землями.

Встановлено, що демографічна ситуація в Німеччині характеризується стійким природним скороченням населення, низькою народжуваністю, високою часткою людей старшого віку та значною роллю міграції у підтриманні чисельності населення. Міграція виступає важливим ресурсом для ринку праці та частково пом'якшує старіння населення, однак водночас створює виклики для житлової, освітньої, соціальної та інтеграційної політики.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її результатів у навчальному процесі, подальших геодемографічних дослідженнях, а також при аналізі європейського досвіду регулювання демографічних процесів.

Ключові слова: демографічні процеси, Німеччина, населення, природний рух населення, міграція, демографічне старіння, статеву-вікова структура, федеральні землі, ринок праці.

ABSTRACT

The qualification paper is devoted to the socio-geographical characteristics of demographic processes in Germany. The aim of the study is to provide a comprehensive socio-geographical analysis of demographic processes in Germany, to identify their spatial and temporal dynamics, and to assess their impact on the socio-economic condition of the country.

The object of the study is the population and demographic processes in Germany. The subject of the study is the territorial features, dynamics, and socio-geographical patterns of demographic development in Germany. The research uses literary-analytical, statistical, comparative-geographical, cartographic, graphical methods, as well as elements of prognostic analysis.

The paper examines the theoretical and methodological foundations of demographic studies within human geography, substantiates the system of indicators used in geodemographic analysis, characterizes the current state of natural population movement in Germany, and analyzes the sex-age structure and demographic ageing processes. Special attention is paid to the role of migration processes in shaping the demographic potential of the country, as well as to regional differences between the federal states.

The study establishes that the demographic situation in Germany is characterized by persistent natural population decline, low fertility, a high share of elderly people, and the significant role of migration in maintaining the population size. Migration acts as an important resource for the labour market and partly mitigates population ageing. At the same time, it creates challenges for housing, education, social infrastructure, and integration policy.

The practical significance of the paper lies in the possibility of using its results in the educational process, further geodemographic research, and the analysis of European experience in regulating demographic processes.

Keywords: demographic processes, Germany, population, natural population movement, migration, demographic ageing, sex-age structure, federal states, labour market.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ.....	7
1.1. Демографічні процеси як об'єкт наукового аналізу в суспільній географії.....	7
1.2. Система індикаторів та показників характеристики демографічного стану території	12
1.3. Методика та інформаційне забезпечення геодемографічних досліджень.....	17
РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ДИНАМІКИ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У НІМЕЧЧИНІ	23
2.1. Динаміка чисельності та просторові особливості природного руху населення	23
2.2. Статеві-вікова структура та процеси демографічного старіння	31
2.3. Міграційний рух як чинник трансформації демографічного потенціалу країни	38
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ДЕМОГРАФІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У НІМЕЧЧИНІ.....	49
3.1. Вплив демографічної ситуації на ринок праці та економічну стабільність	49
3.2. Регіональні диспропорції та виклики міграційної політики	56
3.3. Перспективи демографічного розвитку та можливості імплементації німецького досвіду в Україні	64
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність теми. У системі сучасного географічного знання населення розглядається як ключовий структурний компонент територіальних суспільних систем, що визначає вектор їхнього розвитку та економічну стійкість. Демографічні процеси – відтворення, міграційна рухливість та трансформація структурних характеристик – виступають індикаторами якості життєвого середовища та ефективності державної політики.

Німеччина, будучи економічним лідером Європейського Союзу, наразі перебуває в епіцентрі складних демографічних трансформацій. Країна стикається з викликами «демографічної зими»: тривалою депопуляцією, інтенсивним старінням нації та глибокими просторовими диспропорціями між східними та західними землями. Особливої гостроти набуває міграційне питання, яке в умовах сучасної геополітичної нестабільності стає вирішальним чинником формування демографічного потенціалу ФРН. Суспільно-географічна характеристика цих процесів дозволяє не лише проаналізувати статистичну динаміку, а й виявити територіальні закономірності розвитку населення, що є критично важливим для розуміння соціально-економічного ландшафту Європи. Враховуючи євроінтеграційний шлях України та необхідність подолання власної демографічної кризи в майбутньому, досвід Німеччини у регулюванні геодемографічних процесів набуває особливої практичної значущості.

Метою роботи є комплексна суспільно-географічна характеристика демографічних процесів у Німеччині, виявлення їх просторово-часової динаміки та оцінка впливу на соціально-економічний стан країни.

Для досягнення мети було поставлено та вирішено такі завдання:

1. Розкрити теоретико-методичні засади дослідження демографічних процесів у межах суспільної географії, обґрунтувати систему показників та методів геодемографічного аналізу;
2. Охарактеризувати сучасний стан та динаміку природного руху населення Німеччини;
3. Проаналізувати трансформацію статеві-вікової структури та

особливості демографічного старіння;

4. Дослідити роль міграційних процесів у формуванні територіальних особливостей населення;
5. Виявити регіональні відмінності демографічного розвитку федеральних земель;
6. Оцінити наслідки демографічних змін та окреслити перспективи розвитку населення Німеччини.

Об'єкт дослідження: населення та демографічні процеси (природний, механічний рух, структура населення) у Німеччині.

Предмет дослідження: територіальні особливості, динаміка та суспільно-географічні закономірності розвитку демографічних процесів у Німеччині.

Методи дослідження:

- літературно-критичний та теоретичне узагальнення (для формування понятійно-термінологічного апарату);
- статистичний та математичний (для обробки демографічних даних);
- порівняльно-географічний (для зіставлення показників східних і західних земель);
- картографічний (для візуалізації просторових відмінностей розміщення населення);
- графічний (для побудови статево-вікових пірамід та трендів).

Наукова новизна роботи полягає у систематизації сучасних тенденцій демографічного розвитку Німеччини з урахуванням новітніх даних (2022–2024 рр.); поглиблено аналіз просторової диференціації природного та міграційного руху в розрізі федеральних земель; виявлено специфіку впливу сучасних міграційних хвиль на «омолодження» окремих регіонів країни.

Практичне значення отриманих результатів. Зібраний аналітичний та картографічний матеріал може бути використаний при вивченні курсів «Географія населення», «Країнознавство», «Регіональна економіка», а також для розробки стратегій подолання демографічних криз, спираючись на європейський досвід.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Демографічні процеси як об'єкт наукового аналізу в суспільній географії

Демографічні процеси посідають важливе місце у системі суспільно-географічних досліджень, оскільки саме населення є головним носієм соціально-економічного розвитку території. Будь-яка країна або регіон не можуть розглядатися лише як сукупність природних ресурсів, виробничої інфраструктури чи адміністративних одиниць, адже їхній розвиток безпосередньо залежить від чисельності населення, його складу, просторового розміщення, рівня мобільності та здатності до відтворення. У суспільній географії населення розглядається як ключовий структурний елемент соціогеосистеми, а його динаміка – як важливий чинник формування територіальної організації суспільства [1, с. 103–104].

У широкому розумінні демографічні процеси – це сукупність змін, які відбуваються з населенням у часі та просторі. Вони охоплюють природний рух населення, тобто народжуваність, смертність, природний приріст або скорочення, а також механічний рух, пов'язаний із міграціями. Крім того, до демографічних процесів належать зміни статеві-вікової структури, шлюбності, розлучуваності, тривалості життя, рівня демографічного навантаження та інших характеристик, які визначають сучасний стан і майбутні перспективи розвитку населення.

У науковій літературі демографічні процеси трактуються як закономірності руху населення залежно від його складу та демографічної ситуації [2, с. 16–17]. Такий підхід є особливо важливим для суспільної географії, оскільки він підкреслює не лише кількісну зміну населення, а й її територіальну обумовленість. Тобто важливим є не тільки те, скільки людей проживає в країні або регіоні, а й те, як саме вони розміщені, які території зростають або скорочуються, які регіони приваблюють мігрантів, а які

втрачають населення.

Поняття демографічного процесу тісно пов'язане з поняттям демографічної ситуації. Демографічна ситуація відображає загальний стан населення на певній території в конкретний період часу. Вона формується під впливом народжуваності, смертності, міграцій, вікової структури, рівня урбанізації, економічного розвитку та якості життя населення. Якщо демографічні процеси характеризують рух і зміну населення, то демографічна ситуація показує результат цих змін у певний момент часу.

Для суспільно-географічного аналізу особливо важливо, що демографічна ситуація завжди має просторові відмінності. Навіть у межах однієї держави можуть співіснувати регіони з різними типами демографічного розвитку. Одні території можуть мати відносно молодшу вікову структуру, позитивне міграційне сальдо та стабільний ринок праці, тоді як інші – характеризуватися депопуляцією, старінням населення та відтоком молоді. Саме тому географічне дослідження населення передбачає аналіз не лише загальнодержавних показників, а й регіональних відмінностей.

До основних демографічних процесів, які найчастіше аналізуються у суспільній географії, можна віднести:

1. Природний рух населення – народжуваність, смертність, природний приріст або природне скорочення;
2. Механічний рух населення – внутрішні та зовнішні міграції;
3. Зміну статеву-вікової структури населення;
4. Демографічне старіння;
5. Трансформацію шлюбно-сімейної та репродуктивної поведінки;
6. Зміну територіального розміщення населення та рівня урбанізації.

Одним із базових демографічних процесів є природний рух населення. Він формується внаслідок співвідношення народжуваності та смертності. Якщо кількість народжених перевищує кількість померлих, населення має природний приріст. Якщо ж смертність перевищує народжуваність, формується природне скорочення. У сучасних розвинених країнах, зокрема в багатьох державах Європи, природне скорочення стало досить стійкою демографічною

тенденцією. Воно пов'язане з низьким рівнем народжуваності, старінням населення, змінами сімейної поведінки та зростанням середнього віку народження першої дитини.

Народжуваність є одним із ключових показників відтворення населення. Вона залежить не лише від біологічних чинників, а й від соціально-економічних умов, рівня зайнятості, житлової забезпеченості, державної сімейної політики, культурних норм та особистих життєвих стратегій населення. У сучасних суспільствах рішення про народження дитини дедалі більше залежить від рівня освіти, професійної зайнятості, економічної стабільності та уявлень про бажану якість життя.

Смертність, своєю чергою, відображає інтенсивність вибуття населення внаслідок смерті. Її рівень залежить від вікової структури населення, стану системи охорони здоров'я, умов праці, способу життя, екологічної ситуації та соціального добробуту. Для країн із високою часткою людей старшого віку навіть за високого рівня медицини загальний коефіцієнт смертності може залишатися досить високим, оскільки він значною мірою залежить від самої вікової структури населення.

Другим важливим блоком демографічних процесів є міграція. Міграційні процеси мають особливе значення для суспільної географії, оскільки вони безпосередньо змінюють просторову організацію населення. Міграція впливає не лише на чисельність жителів певної території, а й на її вікову, статеву, етнічну, професійну та соціальну структуру. У регіонах, які приваблюють мігрантів, може зростати частка працездатного населення, розширюватися ринок праці, збільшуватися культурна різноманітність. Водночас території, з яких населення виїжджає, часто стикаються зі старінням, дефіцитом робочої сили та скороченням соціальної активності.

У сучасній Європі міграція стала одним із головних чинників підтримання чисельності населення в країнах із низькою народжуваністю. Для Німеччини це має особливе значення, оскільки саме міграційний приріст протягом останніх десятиліть значною мірою компенсував природне скорочення населення. У суспільно-географічному контексті це означає, що демографічний

розвиток країни не можна пояснювати лише природним рухом населення. Необхідно враховувати зовнішню міграцію, внутрішні переміщення між федеральними землями, відмінності між великими агломераціями та периферійними районами.

Окреме місце у вивченні демографічних процесів займає аналіз статеві-вікової структури населення. Вона показує співвідношення чоловіків і жінок, а також розподіл населення за віковими групами. Статеві-вікова структура є результатом попереднього демографічного розвитку та водночас основою для майбутніх змін. Наприклад, висока частка молоді створює потенціал для майбутньої народжуваності та розвитку трудових ресурсів. Натомість зростання частки людей старшого віку посилює навантаження на пенсійну систему, медичну сферу та соціальну інфраструктуру.

Процес демографічного старіння є однією з найхарактерніших рис сучасних розвинених країн. Він проявляється у збільшенні частки осіб старшого віку та зменшенні частки дітей і молоді. Старіння населення формується під впливом двох головних чинників: зниження народжуваності та зростання тривалості життя. З одного боку, збільшення тривалості життя є позитивним результатом соціального прогресу, розвитку медицини та покращення умов життя. З іншого боку, за низької народжуваності воно призводить до дисбалансу між працездатним і непрацездатним населенням.

Для Німеччини проблема старіння населення має особливе значення. Вона впливає на ринок праці, пенсійне забезпечення, систему охорони здоров'я, попит на соціальні послуги та регіональний розвиток. Старіння відбувається нерівномірно: великі міста й економічно розвинені землі часто приваблюють молодь і мігрантів, тоді як периферійні та сільські території швидше втрачають молоде населення. Через це демографічні процеси в Німеччині мають не лише загальнонаціональний, а й виразний регіональний вимір.

Теоретичною основою аналізу демографічних процесів є концепція демографічного переходу. Вона пояснює зміну типів відтворення населення в процесі соціально-економічного розвитку. На ранніх етапах розвитку суспільства характерними є високі рівні народжуваності та смертності. З

розвитком медицини, покращенням санітарних умов і підвищенням рівня життя смертність починає знижуватися, тоді як народжуваність певний час залишається високою. Це призводить до швидкого зростання чисельності населення. Надалі, внаслідок урбанізації, зростання рівня освіти, зміни ролі жінки в суспільстві та трансформації сімейних цінностей, знижується і народжуваність. У результаті формується сучасний тип відтворення з низькими показниками народжуваності та смертності [1, с. 111–114].

Для пояснення сучасних демографічних змін у розвинених країнах важливою є також концепція другого демографічного переходу. Вона пов'язана зі змінами у сімейній, репродуктивній та ціннісній поведінці населення. Йдеться про пізніше укладання шлюбів, поширення незареєстрованих партнерств, зростання частки розлучень, відкладання народження дітей, зменшення бажаної кількості дітей у сім'ї та орієнтацію на індивідуальну самореалізацію. Ці зміни безпосередньо впливають на рівень народжуваності й пояснюють, чому в багатьох економічно розвинених країнах він тривалий час залишається нижчим за рівень простого відтворення.

У контексті Німеччини доцільно враховувати і підхід, пов'язаний із роллю міжнародної міграції у зміні демографічної та етнокультурної структури населення. Для країн із низькою народжуваністю імміграція стає важливим чинником підтримання чисельності населення та трудового потенціалу. Водночас вона створює нові виклики, пов'язані з інтеграцією мігрантів, адаптацією освітньої системи, регіональним розселенням і соціальною згуртованістю.

Таким чином, демографічні процеси як об'єкт суспільно-географічного дослідження є складною системою взаємопов'язаних явищ. Вони охоплюють природний і механічний рух населення, структурні зміни, процеси старіння, трансформацію сімейної поведінки та регіональні відмінності демографічного розвитку. Їх аналіз дозволяє не лише описати стан населення, а й зрозуміти глибші соціально-економічні процеси, що визначають розвиток територій. Саме тому дослідження демографічних процесів у Німеччині потребує поєднання теоретичного, статистичного, порівняльного та просторового підходів.

1.2. Система індикаторів та показників характеристики демографічного стану територій

Для повноцінного суспільно-географічного дослідження демографічних процесів необхідно використовувати систему кількісних і якісних показників. Демографічні показники дають змогу оцінити стан населення, виявити основні тенденції його розвитку, порівняти різні території між собою та визначити перспективи майбутніх змін. Без використання статистичних індикаторів аналіз демографічної ситуації залишався б переважно описовим і не дозволяв би обґрунтовано пояснювати просторові відмінності.

Система демографічних показників у суспільній географії має комплексний характер. Вона включає абсолютні, відносні, структурні, динамічні та інтегральні показники. Кожна група виконує свою функцію. Абсолютні показники відображають загальний масштаб демографічних явищ, відносні дозволяють порівнювати різні території, структурні характеризують склад населення, динамічні показують зміни в часі, а інтегральні дають змогу оцінити загальний демографічний потенціал території.

У межах цієї роботи доцільно використовувати такі основні групи демографічних показників:

1. Показники чисельності та розміщення населення;
2. Показники природного руху населення;
3. Показники міграційного руху;
4. Показники статеві-вікової структури;
5. Показники демографічного навантаження;
6. Показники урбанізації та територіальної концентрації населення.

Першою групою є показники чисельності населення. До них належать загальна чисельність населення, середньорічна чисельність, абсолютний приріст або скорочення, темпи зростання чи зменшення населення. Загальна чисельність населення є базовим показником, який відображає кількість осіб, що проживають на певній території в конкретний момент часу. Вона використовується для оцінки людського потенціалу країни або регіону, планування соціальної інфраструктури, розрахунку економічних і

демографічних коефіцієнтів.

Проте сама по собі чисельність населення не завжди дає повну характеристику демографічної ситуації. Наприклад, велика чисельність населення може поєднуватися з його швидким старінням або природним скороченням. Тому важливо аналізувати не лише кількість жителів, а й динаміку її зміни. Абсолютний приріст населення визначається як різниця між чисельністю населення на початок і кінець певного періоду. Якщо чисельність зменшується, йдеться про абсолютне скорочення [6, с. 24–25].

У суспільно-географічному аналізі важливе значення має також щільність населення. Вона визначається як кількість жителів на одиницю площі, зазвичай на один квадратний кілометр. Цей показник дозволяє оцінити рівень заселеності території, виявити контрасти між густонаселеними міськими районами та менш заселеними периферійними або сільськими територіями. Для Німеччини цей показник є особливо важливим, оскільки країна має виразні регіональні відмінності між великими агломераціями, промисловими районами, сільськими територіями та землями з різною історією соціально-економічного розвитку.

Наступною важливою групою є показники природного руху населення. До них належать кількість народжених, кількість померлих, природний приріст або скорочення, загальний коефіцієнт народжуваності, загальний коефіцієнт смертності, сумарний коефіцієнт народжуваності, коефіцієнт дитячої смертності та очікувана тривалість життя. Саме ці показники дозволяють оцінити, чи здатне населення відтворювати себе природним шляхом.

Народжуваність є масовим статистичним процесом народження дітей у певній сукупності населення [6, с. 51–52]. Для її характеристики використовують кілька показників:

- абсолютну кількість народжених за рік;
- загальний коефіцієнт народжуваності;
- вікові коефіцієнти народжуваності;
- сумарний коефіцієнт народжуваності;

- брутто- та нетто-коефіцієнти відтворення.

Загальний коефіцієнт народжуваності показує кількість народжених за рік у розрахунку на 1000 осіб середньорічного населення. Він дає загальне уявлення про інтенсивність народжуваності на певній території. Однак цей показник залежить від вікової структури населення. Наприклад, територія з більшою часткою жінок репродуктивного віку може мати вищий загальний коефіцієнт народжуваності, навіть якщо реальна репродуктивна поведінка населення суттєво не відрізняється. Тому для глибшого аналізу використовують спеціальні показники народжуваності.

Одним із найважливіших таких показників є сумарний коефіцієнт народжуваності. Він показує середню кількість дітей, яку могла б народити одна жінка протягом репродуктивного віку за умови збереження поточних вікових коефіцієнтів народжуваності. Саме цей показник найчастіше використовують для оцінки рівня відтворення населення. Для простого заміщення поколінь сумарний коефіцієнт народжуваності має становити приблизно 2,1 дитини на одну жінку. Якщо він тривалий час нижчий за цей рівень, населення без міграційної компенсації поступово скорочується.

Смертність населення є другим базовим процесом природного руху. Вона характеризує інтенсивність вибуття населення внаслідок смерті та залежить від вікової структури, рівня розвитку медицини, умов життя, способу життя населення та соціально-економічної ситуації [6, с. 61]. Для аналізу смертності використовуються:

- абсолютна кількість померлих;
- загальний коефіцієнт смертності;
- вікові коефіцієнти смертності;
- коефіцієнт дитячої смертності;
- показники смертності за причинами;
- очікувана тривалість життя.

Загальний коефіцієнт смертності показує кількість померлих за рік у розрахунку на 1000 осіб населення. Він є важливим показником, але також

залежить від вікової структури. У країнах із високою часткою людей старшого віку загальний коефіцієнт смертності може бути відносно високим, навіть якщо рівень медичного забезпечення та тривалість життя є високими. Тому для більш точного аналізу застосовують вікові коефіцієнти смертності, показники смертності за причинами, а також очікувану тривалість життя.

Очікувана тривалість життя є одним із найважливіших інтегральних показників якості життя населення. Вона відображає середню кількість років, яку може прожити людина за умови збереження існуючих рівнів смертності у відповідних вікових групах. Цей показник залежить від рівня розвитку медицини, доходів населення, умов праці, способу життя, екологічної ситуації та соціальної безпеки. У суспільно-географічному дослідженні очікувана тривалість життя дозволяє порівнювати якість життєвого середовища в різних регіонах.

Природний приріст населення визначається як різниця між кількістю народжених і кількістю померлих. Якщо народжених більше, ніж померлих, формується природний приріст. Якщо померлих більше, ніж народжених, спостерігається природне скорочення. У сучасній Німеччині саме природне скорочення є однією з ключових демографічних проблем, тому цей показник матиме важливе значення для подальшого аналізу у другому розділі роботи.

Окрему групу становлять показники міграційного руху. До них належать кількість прибулих, кількість вибулих, міграційне сальдо, валова міграція, коефіцієнт прибуття, коефіцієнт вибуття та коефіцієнт міграційного приросту. Міграційне сальдо визначається як різниця між кількістю прибулих і вибулих. Якщо прибулих більше, ніж вибулих, територія має позитивне міграційне сальдо. Якщо вибулих більше, ніж прибулих, сальдо є негативним.

Для суспільно-географічного аналізу міграції важливо враховувати не лише загальний обсяг міграційних потоків, а й їхній напрям. Зокрема, доцільно розрізняти:

1. Зовнішню міграцію – переміщення населення між країнами;
2. Внутрішню міграцію – переміщення населення в межах однієї країни;
3. Трудову міграцію;

4. Вимушену міграцію;
5. Освітню та сімейну міграцію.

Міграційні показники мають особливе значення для дослідження Німеччини. У країнах із низькою народжуваністю саме міграція часто стає головним джерелом підтримання чисельності населення. Вона також впливає на ринок праці, етнічну структуру, систему освіти, потребу в житлі та соціальну політику. Для суспільної географії важливо аналізувати не лише загальні обсяги міграції, а й територіальні напрями міграційних потоків: які федеральні землі є найбільш привабливими, які регіони втрачають населення, як розподіляються мігранти між великими містами, промисловими центрами та периферійними районами.

Важливою групою індикаторів є показники статеві-вікової структури населення. Статева структура показує співвідношення чоловіків і жінок у населенні. Вона впливає на шлюбний ринок, народжуваність, трудову активність і соціальну структуру населення. Вікова структура характеризує розподіл населення за віковими групами. Зазвичай виділяють дітей і підлітків, населення працездатного віку та осіб старшого віку. Такий поділ дає змогу оцінити демографічний потенціал території, перспективи ринку праці та навантаження на соціальну систему [6, с. 27–29].

Для аналізу вікової структури широко використовують статеві-вікову піраміду. Вона дозволяє наочно показати розподіл населення за віком і статтю, а також виявити наслідки історичних подій, демографічних криз, міграційних хвиль або змін народжуваності. Для Німеччини статеві-вікова піраміда є важливим інструментом, оскільки вона демонструє процес старіння населення, звуження молодших вікових груп і значну частку людей старшого віку.

Одним із ключових показників вікової структури є коефіцієнт демографічного навантаження. Він показує співвідношення між населенням непрацездатного та працездатного віку. Зазвичай окремо розраховують навантаження дітьми та навантаження особами старшого віку. Цей показник має велике практичне значення, оскільки дозволяє оцінити, скільки осіб потенційно перебуває на утриманні працездатного населення. У країнах зі

старіючим населенням зростає саме навантаження літніми людьми, що створює додатковий тиск на пенсійну систему, медицину та соціальні служби.

Для суспільно-географічного аналізу важливими є також показники урбанізації та розселення населення. До них належать частка міського населення, рівень урбанізації, чисельність населення великих міст, структура міських агломерацій, співвідношення міського та сільського населення. Демографічні процеси у великих містах і сільських районах часто суттєво відрізняються. Великі міста зазвичай приваблюють молодь, студентів, трудових мігрантів і висококваліфікованих працівників. Сільські та периферійні райони частіше стикаються з відтоком молоді, старінням і скороченням населення.

У межах дослідження Німеччини особливе значення має регіональний рівень аналізу. Країна складається з федеральних земель, які мають різну історію розвитку, економічну спеціалізацію, рівень урбанізації та демографічну структуру. Тому для повної характеристики демографічних процесів необхідно порівнювати не лише загальнонаціональні показники, а й показники окремих земель. Особливо важливим є зіставлення східних і західних земель, а також великих економічних центрів і периферійних територій.

Таким чином, система демографічних індикаторів є основою для подальшого аналізу демографічних процесів у Німеччині. Вона дозволяє оцінити чисельність і динаміку населення, природний і міграційний рух, статеву-вікову структуру, рівень старіння, демографічне навантаження та регіональні відмінності. Використання цих показників забезпечує наукову обґрунтованість дослідження та дає змогу перейти від загального опису до комплексної суспільно-географічної характеристики.

1.3. Методика та інформаційне забезпечення геодемографічних досліджень

Методика геодемографічного дослідження є сукупністю наукових підходів, методів і прийомів, які використовуються для збору, обробки, аналізу та інтерпретації інформації про населення. У суспільній географії методика має особливе значення, оскільки демографічні процеси розглядаються не лише як

статистичні явища, а як просторово організовані процеси, що залежать від особливостей території.

Дослідження демографічних процесів у Німеччині потребує поєднання кількох методичних підходів. По-перше, необхідний теоретичний підхід, який дозволяє розкрити сутність демографічних процесів, визначити основні поняття та пояснити логіку демографічного розвитку. По-друге, потрібен статистичний підхід, що забезпечує кількісну оцінку чисельності населення, народжуваності, смертності, міграції та вікової структури. По-третє, важливим є просторовий, або суспільно-географічний, підхід, який дає змогу виявити територіальні відмінності демографічних процесів між федеральними землями, міськими агломераціями та периферійними районами.

У межах цієї роботи використовуються такі основні методи дослідження:

1. Літературно-аналітичний метод;
2. Метод теоретичного узагальнення;
3. Статистичний метод;
4. Порівняльно-географічний метод;
5. Картографічний метод;
6. Графічний метод;
7. Метод групування та типізації;
8. Елементи прогнозного аналізу.

Одним із основних методів дослідження є літературно-аналітичний метод. Він передбачає опрацювання наукових праць, підручників, монографій, статей і методичних матеріалів, присвячених демографії, географії населення та суспільній географії. За допомогою цього методу формується теоретична основа роботи, уточнюються ключові поняття, аналізуються підходи різних авторів до вивчення демографічних процесів. У межах цієї роботи літературно-аналітичний метод використовується насамперед у першому розділі для розкриття сутності демографічних процесів, системи показників і методів дослідження.

Важливе місце займає метод теоретичного узагальнення. Він дозволяє систематизувати наукові підходи та сформулювати власне бачення проблеми.

Оскільки демографічні процеси є багатofакторними, їх неможливо пояснити лише одним показником або одним чинником. Теоретичне узагальнення дає можливість поєднати різні аспекти аналізу: природний рух населення, міграцію, вікову структуру, регіональні відмінності та соціально-економічні наслідки.

Основним інструментом кількісного аналізу є статистичний метод. Він передбачає збір і обробку числових даних про населення. За допомогою статистичного методу можна визначити динаміку чисельності населення, рівень народжуваності та смертності, природний приріст або скорочення, міграційне сальдо, частку окремих вікових груп, коефіцієнти демографічного навантаження та інші показники. Цей метод є основою другого розділу роботи, де буде проаналізовано сучасний стан і динаміку демографічних процесів у Німеччині.

Статистичний аналіз може здійснюватися як у динамічному, так і в територіальному вимірі. Динамічний аналіз дозволяє простежити зміну показників у часі, наприклад за останні десятиліття або за період 2020–2024 років. Територіальний аналіз дає змогу порівняти показники між різними федеральними землями Німеччини. Поєднання цих двох підходів є особливо важливим, оскільки воно дозволяє зрозуміти не лише загальну тенденцію, а й те, як вона проявляється в різних частинах країни.

Для порівняння регіонів використовується порівняльно-географічний метод. Він дає можливість зіставляти демографічні показники різних територій і виявляти їх подібності та відмінності. У межах дослідження Німеччини цей метод є особливо важливим для аналізу відмінностей між східними та західними землями, між великими міськими агломераціями та менш урбанізованими районами, між економічно сильними й депресивними територіями. Саме порівняльно-географічний метод дозволяє перейти від загального опису демографічної ситуації до виявлення регіональних закономірностей.

Картографічний метод є одним із ключових методів суспільної географії. Він дозволяє візуалізувати просторові відмінності демографічних процесів. За допомогою карт можна показати щільність населення, природний приріст або

скорочення, частку людей старшого віку, міграційне сальдо, рівень урбанізації та інші показники. Картографічне відображення робить аналіз більш наочним і дозволяє швидше виявити територіальні контрасти. У цій роботі картографічний метод доцільно використати для характеристики демографічних відмінностей між федеральними землями Німеччини.

Графічний метод використовується для побудови графіків, діаграм, стативо-вікових пірамід та інших візуальних матеріалів. Він є важливим доповненням до статистичного аналізу. Наприклад, графік динаміки чисельності населення дозволяє наочно показати періоди зростання або скорочення. Діаграми можуть відобразити структуру населення за віком, співвідношення природного та міграційного приросту, частку окремих груп населення. Стативо-вікова піраміда особливо корисна для аналізу демографічного старіння, оскільки вона чітко показує співвідношення між молодшими, працездатними та старшими віковими групами.

Також у роботі може застосовуватися метод групування та типізації. Він полягає в об'єднанні територій у групи за схожими демографічними ознаками. Наприклад, федеральні землі Німеччини можна умовно поділити на:

- регіони з відносно сприятливою демографічною ситуацією;
- регіони зі значним демографічним старінням;
- регіони з високим міграційним приростом;
- регіони з вираженим природним скороченням населення;
- регіони з високою концентрацією населення у великих містах.

Така типізація дозволяє краще зрозуміти просторову неоднорідність демографічних процесів. Вона також допомагає перейти від простого опису статистичних даних до пояснення причин регіональних відмінностей.

Для оцінки майбутніх тенденцій може використовуватися елемент прогнозного підходу. Демографічне прогнозування базується на аналізі поточних тенденцій народжуваності, смертності, міграції та вікової структури. У цій роботі прогнозний підхід не є основним, однак він може бути використаний у третьому розділі під час розгляду перспектив демографічного розвитку Німеччини та можливих наслідків для ринку праці, соціальної

політики й регіонального розвитку.

Окремої уваги потребує інформаційне забезпечення дослідження. Якість демографічного аналізу значною мірою залежить від достовірності та актуальності статистичних даних. Для дослідження демографічних процесів у Німеччині доцільно використовувати офіційні національні та міжнародні джерела. Основним джерелом статистичної інформації є Федеральне статистичне відомство Німеччини – Destatis. Воно публікує дані про чисельність населення, народжуваність, смертність, міграцію, вікову структуру, домогосподарства, зайнятість та інші показники [7].

Важливим джерелом є також база GENESIS-Online, яка надає доступ до детальних статистичних таблиць Федерального статистичного відомства Німеччини. Її перевагою є можливість отримувати дані за різні роки, територіальні рівні та групи показників. Для суспільно-географічного дослідження це особливо важливо, оскільки дозволяє порівнювати федеральні землі та будувати динамічні ряди.

Для міжнародних порівнянь доцільно використовувати дані Eurostat. Вони дають можливість зіставляти демографічні процеси Німеччини з іншими країнами Європейського Союзу. Це важливо для розуміння того, наскільки демографічна ситуація в Німеччині є типовою для Європи, а в чому має власні особливості. Eurostat також містить дані про народжуваність, смертність, тривалість життя, міграцію, вікову структуру та демографічні прогнози.

Додатковими джерелами можуть бути матеріали Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, а також аналітичні звіти німецьких наукових інститутів. Проте при використанні таких джерел важливо враховувати методику збору даних і можливі відмінності у визначеннях показників. Наприклад, дані щодо міграції можуть відрізнятися залежно від того, чи враховуються лише зареєстровані переміщення, шукачі притулку, тимчасові мігранти або особи з іноземним громадянством.

У процесі дослідження необхідно дотримуватися принципів академічної доброчесності. Усі статистичні дані, теоретичні положення, цитати та запозичені ідеї повинні супроводжуватися посиланнями на джерела. Це

важливо не лише для уникнення плагіату, а й для наукової якості роботи, оскільки дає можливість перевірити достовірність використаної інформації. Особливо це стосується офіційних статистичних даних, які будуть використані у другому та третьому розділах.

Методика цієї роботи передбачає послідовний перехід від теоретичного аналізу до практичного дослідження. У першому розділі визначаються основні поняття, показники та методи. У другому розділі на основі статистичних даних буде проаналізовано сучасний стан і динаміку демографічних процесів у Німеччині. У третьому розділі буде розглянуто соціально-економічні наслідки демографічних змін, регіональні диспропорції, виклики міграційної політики та перспективи подальшого розвитку.

Таким чином, методика суспільно-географічного дослідження демографічних процесів у Німеччині базується на поєднанні теоретичного, статистичного, порівняльно-географічного, картографічного, графічного та прогнозного підходів. Таке поєднання дозволяє комплексно дослідити демографічну ситуацію, виявити її територіальні особливості та пояснити вплив демографічних змін на соціально-економічний розвиток країни.

РОЗДІЛ 2

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ДИНАМІКИ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У НІМЕЧЧИНІ

2.1. Динаміка чисельності та просторові особливості природного руху населення

Сучасна демографічна ситуація Німеччини формується під впливом двох основних процесів: природного руху населення та міграційного приросту. Для суспільно-географічного аналізу важливо не лише зафіксувати загальну чисельність населення, а й пояснити, за рахунок яких компонентів вона змінюється. У випадку Німеччини особливість полягає в тому, що загальна чисельність населення протягом останніх років залишається відносно стабільною або навіть зростає, тоді як природний рух має від'ємний характер. Тобто кількість померлих стабільно перевищує кількість народжених, а загальне зростання населення забезпечується переважно за рахунок міграції.

За даними Федерального статистичного відомства Німеччини, на кінець 2024 року в країні проживало близько 83,6 млн осіб. Порівняно з кінцем 2023 року населення збільшилося приблизно на 100 тис. осіб. Водночас Destatis прямо зазначає, що єдиною причиною цього зростання у 2024 році була позитивна нетто-міграція, оскільки природний баланс залишався від'ємним: смертність знову перевищувала народжуваність [43]. Це свідчить про те, що сучасна демографічна стабільність Німеччини має не природний, а міграційно-компенсаційний характер.

Динаміка чисельності населення Німеччини в останні роки є неоднозначною. З одного боку, країна залишається найбільш населеною державою Європейського Союзу. За даними Eurostat, на 1 січня 2025 року чисельність населення Німеччини становила 83,6 млн осіб, що робить її найбільшою країною ЄС за кількістю жителів [44]. З іншого боку, внутрішня структура цього зростання показує наявність серйозної демографічної проблеми: населення збільшується не через природне відтворення, а завдяки припливу мігрантів. Подібна ситуація характерна не лише для Німеччини, а й для ЄС загалом, де у 2024 році зростання населення також було забезпечене

позитивною міграцією на фоні від’ємного природного приросту [44].

Загальну логіку зміни чисельності населення можна подати так:

1. Природний рух населення в Німеччині є від’ємним;
2. Кількість смертей стабільно перевищує кількість народжень;
3. Міграційний приріст компенсує природне скорочення;
4. Регіональні відмінності проявляються між великими міськими агломераціями, економічно розвиненими західними та південними землями, а також східними й периферійними регіонами.

За офіційними даними Destatis, у 2024 році в Німеччині народилося 677 117 дітей, тоді як кількість померлих становила 1 007 758 осіб. Отже, природний баланс був від’ємним і дорівнював приблизно –330,6 тис. осіб. Для порівняння, у 2023 році народилося 692 989 дітей, а померло 1 028 206 осіб, тобто природне скорочення становило –335,2 тис. осіб [45]. Таким чином, хоча кількість смертей у 2024 році дещо зменшилася порівняно з 2023 роком, природний рух населення залишився кризовим за своїм характером.

Таблиця 2.1

Природний рух населення Німеччини у 2021–2024 роках [45]

Рік	Кількість народжених, осіб	Кількість померлих, осіб	Природний приріст / скорочення, осіб
2021	795 492	1 023 687	–228 195
2022	738 819	1 066 341	–327 522
2023	692 989	1 028 206	–335 217
2024	677 117	1 007 758	–330 641

Наведені дані показують, що після 2021 року природне скорочення населення Німеччини суттєво поглибилося. Якщо у 2021 році різниця між кількістю народжених і померлих становила –228,2 тис. осіб, то у 2022–2024 роках вона перевищувала 300 тис. осіб щорічно. Це є важливою ознакою демографічної трансформації: природний рух уже не здатний забезпечити просте відтворення населення, а загальна чисельність населення країни залежить від зовнішнього міграційного припливу.

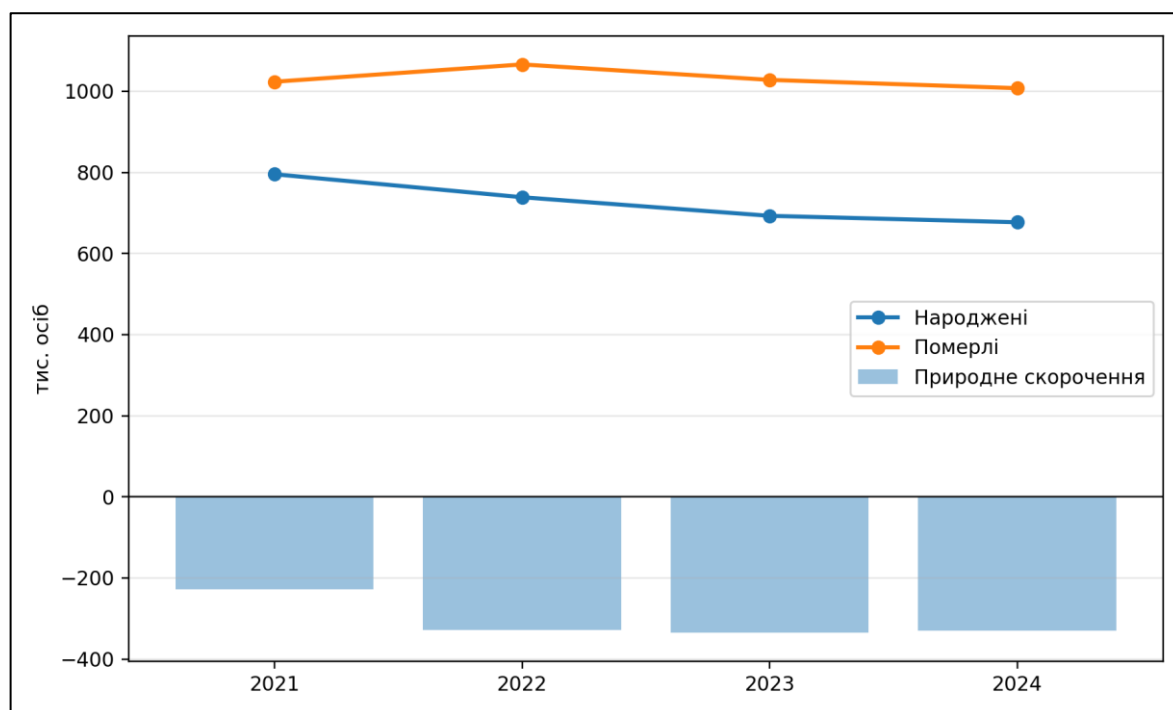

Рис. 2.1. Динаміка природного руху населення Німеччини у 2021–2024 рр. [45]

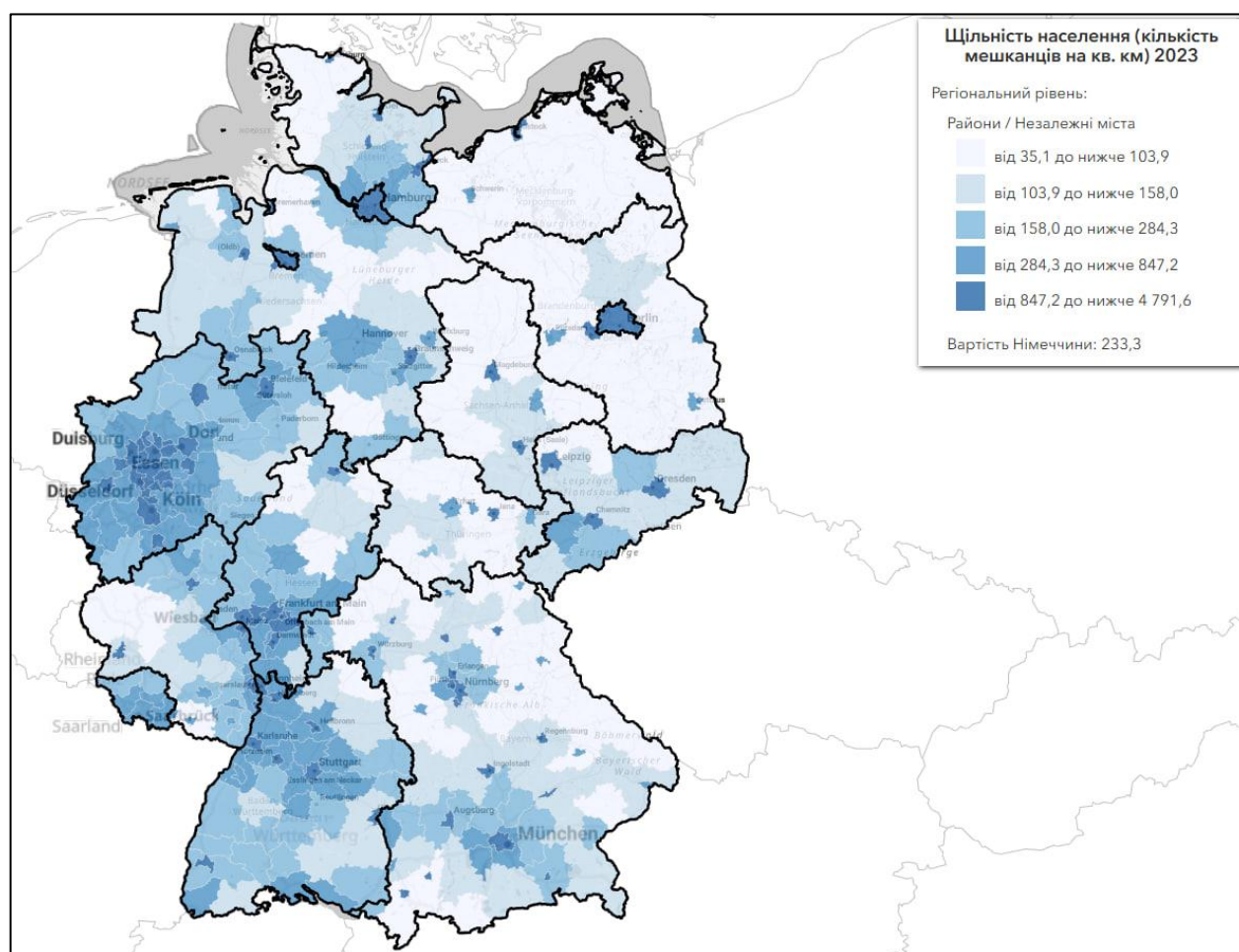

Рис. 2.2. Щільність населення Німеччини у 2023 році [78]

Одним із головних чинників від'ємного природного руху є зниження народжуваності. У 2024 році сумарний коефіцієнт народжуваності в Німеччині становив 1,35 дитини на одну жінку, тоді як у 2023 році він дорівнював 1,38. Destatis підкреслює, що темпи падіння народжуваності у 2024 році сповільнилися, однак сам показник залишається значно нижчим за рівень простого відтворення населення [46]. Для стабільного заміщення поколінь необхідний рівень приблизно 2,1 дитини на одну жінку, тому сучасні показники Німеччини свідчать про довготривалу тенденцію звуженого відтворення.

Зниження народжуваності пояснюється не лише економічними причинами, а й ширшими соціальними змінами. До них належать пізніше створення сім'ї, відкладання народження першої дитини, висока участь жінок у професійному житті, зростання вимог до житлових умов і стабільності доходів, а також зміна ціннісних орієнтацій молодого покоління. У розвинених країнах ці процеси є складовою другого демографічного переходу, про який ішлося в першому розділі роботи. Для Німеччини ця тенденція має особливе значення, оскільки низька народжуваність поєднується зі старінням населення та високою потребою економіки в робочій силі.

Смертність у Німеччині також має специфічний характер. В абсолютному вимірі кількість смертей перевищує 1 млн осіб на рік. У 2024 році цей показник становив трохи більше 1,0 млн осіб, що було нижче, ніж у 2023 році, однак все одно значно перевищувало кількість народжених [45]. Висока кількість смертей значною мірою пов'язана не лише з поточними умовами життя, а й із віковою структурою населення. Оскільки частка людей старшого віку в Німеччині є високою, навіть за розвиненої системи охорони здоров'я загальна кількість смертей залишається значною.

Важливо підкреслити, що від'ємний природний приріст не означає автоматичного зменшення загальної чисельності населення. У Німеччині цей процес тривалий час компенсується міграцією. За оцінкою Destatis, у 2024 році населення країни зросло приблизно на 100 тис. осіб саме завдяки нетто-міграції, хоча природний баланс залишався від'ємним [43]. Саме тому міграційний чинник буде окремо й ширше розглянутий у підрозділі 2.3, а також

у третьому розділі як одна з практичних проблем сучасного розвитку Німеччини.

Просторові особливості демографічних процесів у Німеччині значною мірою пов'язані з федеративним устроєм країни та різним рівнем соціально-економічного розвитку федеральних земель. Населення розміщене нерівномірно: найбільша кількість жителів зосереджена у Північному Рейні-Вестфалії, Баварії, Баден-Вюртемберзі та Нижній Саксонії. На кінець 2024 року в Північному Рейні-Вестфалії проживало понад 18,0 млн осіб, у Баварії - близько 13,25 млн, у Баден-Вюртемберзі - понад 11,2 млн, у Нижній Саксонії - близько 8,0 млн осіб [47]. Саме ці землі формують основний демографічний каркас країни, оскільки поєднують значну чисельність населення, розвинену економіку, великі міські агломерації та високу привабливість для внутрішніх і зовнішніх мігрантів.

Таблиця 2.2

Чисельність населення найбільших федеральних земель Німеччини станом на 31.12.2024 р. [47]

Федеральна земля	Чисельність населення, осіб
Північний Рейн-Вестфалія	18 034 454
Баварія	13 248 928
Баден-Вюртемберг	11 245 898
Нижня Саксонія	8 004 489
Гессен	6 280 793
Саксонія	4 042 422
Берлін	3 685 265

Найменшу чисельність населення мають міста-землі та окремі менші землі, зокрема Бремен, Саарланд, Мекленбург-Передня Померанія, Саксонія-Ангальт і Тюрингія. Однак для суспільно-географічного аналізу важлива не лише абсолютна кількість населення, а й характер демографічної динаміки. Наприклад, великі міські центри, такі як Берлін, Гамбург, Мюнхен, Франкфурт-на-Майні, Штутгарт, Кельн і Дюссельдорф, мають вищу привабливість для молоді, студентів, трудових мігрантів і кваліфікованих працівників. Це частково пом'якшує наслідки природного скорочення. Натомість периферійні, сільські та

частина східних земель сильніше відчують старіння населення, відтік молоді та зменшення природного демографічного потенціалу.

Просторову диференціацію природного руху можна простежити також через розподіл народжень між регіонами. У 2024 році найбільша кількість народжених припадала на найбільш населені та економічно активні землі: Північний Рейн-Вестфалію – 152 688 дітей, Баварію – 114 365, Баден-Вюртемберг – 97 507, Нижню Саксонію – 65 646, Гессен – 53 089 [48]. Це пояснюється не лише більшою чисельністю населення цих земель, а й концентрацією великих міських агломерацій, робочих місць, закладів освіти та міграційних потоків.

Таблиця 2.3

Кількість народжених у федеральних землях Німеччини у 2024 році [48]

Федеральна земля	Кількість народжених, осіб
Північний Рейн-Вестфалія	152 688
Баварія	114 365
Баден-Вюртемберг	97 507
Нижня Саксонія	65 646
Гессен	53 089
Берлін	33 749
Рейнланд-Пфальц	33 606
Саксонія	24 697
Шлезвіг-Гольштейн	21 760
Гамбург	17 553
Бранденбург	15 154
Саксонія-Ангальт	12 526
Тюрингія	11 803
Мекленбург-Передня Померанія	9 157
Саарланд	7 566
Бремен	6 251

Окремої уваги заслуговує відмінність між західними та східними землями. За даними Destatis, у 2024 році в західній частині Німеччини, без урахування Берліна, народилося 570 031 дитина, тоді як у східних землях - 73 337 дітей [49]. Частково це пояснюється різною чисельністю населення, однак також відображає історично сформовані відмінності у віковій структурі, міграційній привабливості та соціально-економічному розвитку. Східні землі

після об'єднання Німеччини тривалий час втрачали молоде та працездатне населення, що зменшило їхній репродуктивний потенціал і посилює процес старіння.

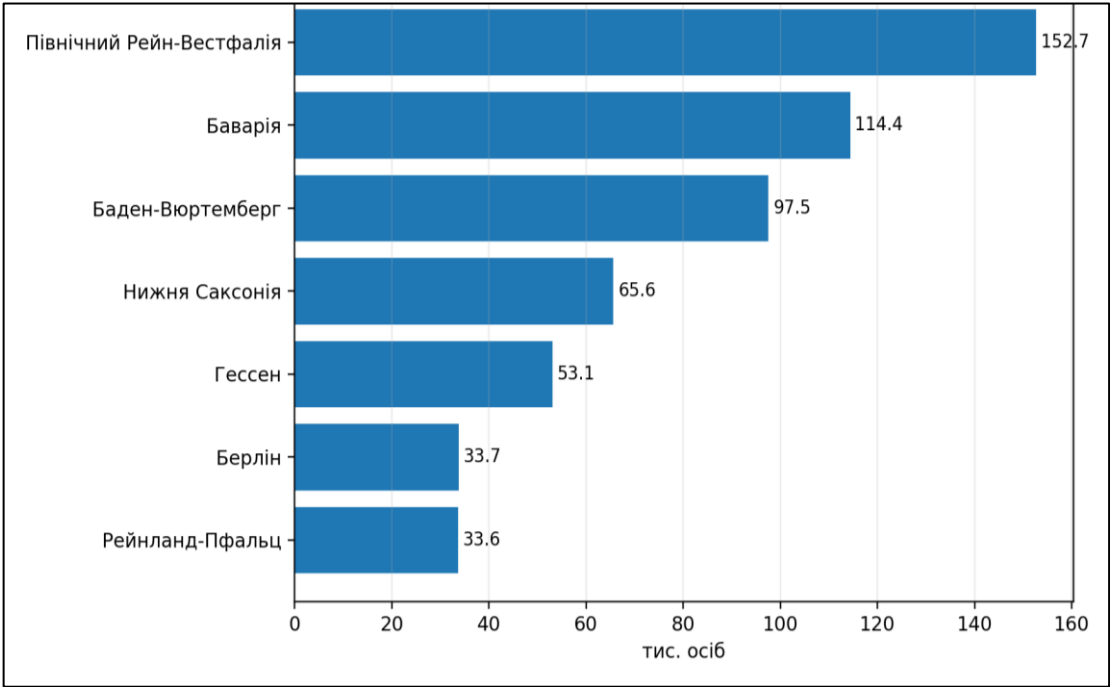

Рис. 2.3. Кількість народжених у найбільших за показником федеральних землях Німеччини у 2024 р. [48]

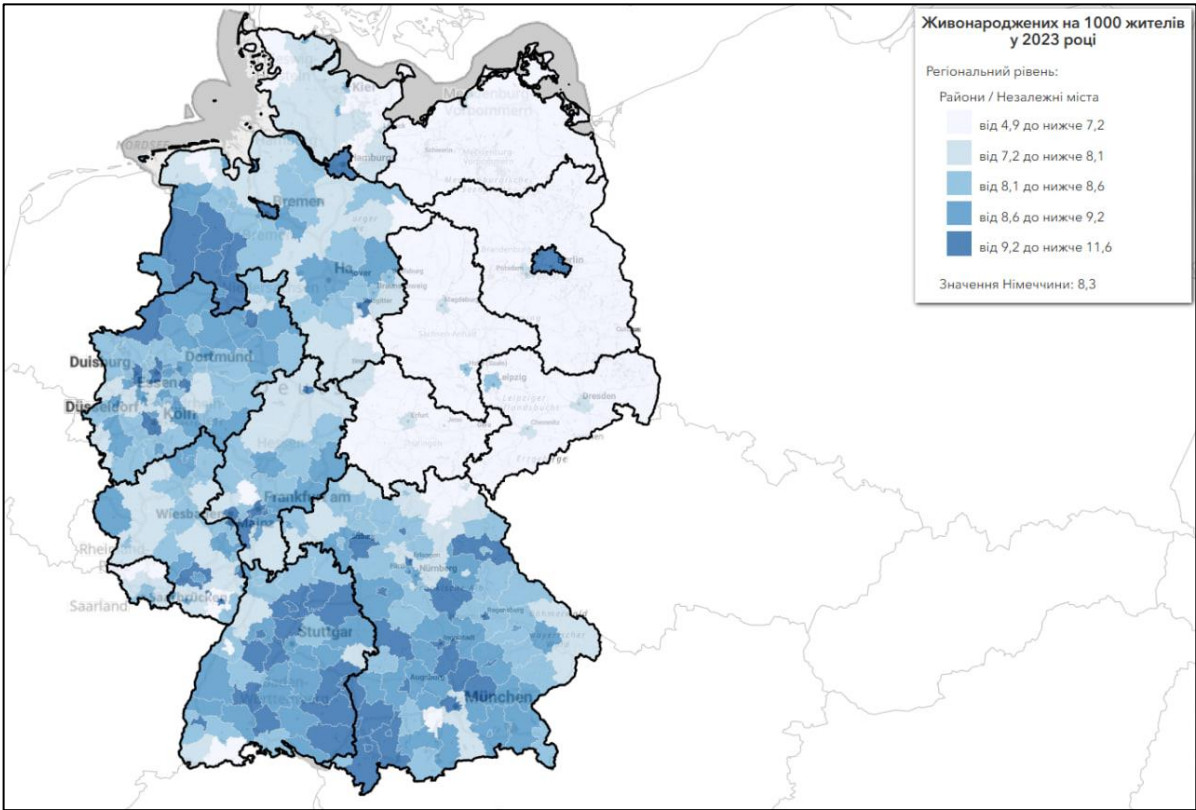

Рис. 2.4. Живонароджені на 1000 жителів у Німеччині у 2023 році [78]

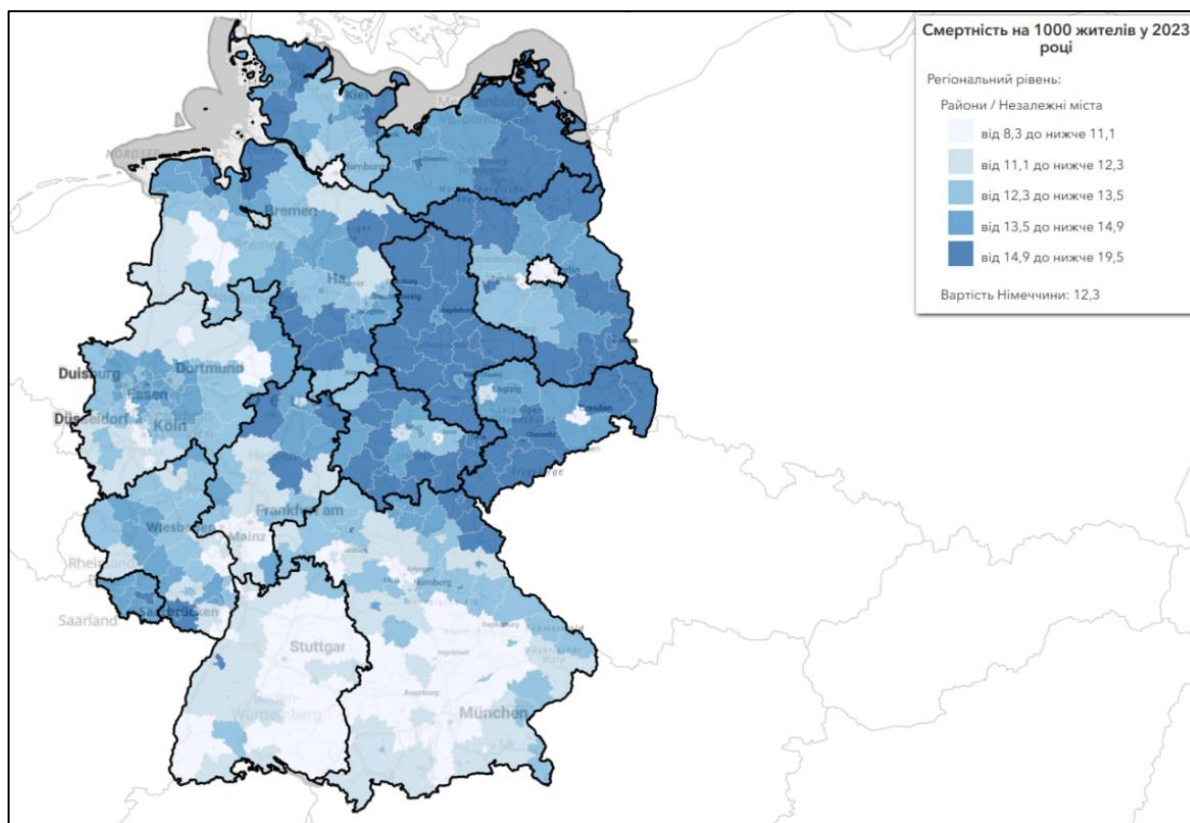

Рис. 2.5. Смертність на 1000 жителів у Німеччині у 2023 році [78]

У великих містах природний рух населення має дещо інші риси. Вони зазвичай концентрують молодші вікові групи, студентів, молодих спеціалістів і мігрантів. Це може сприяти відносно вищій кількості народжень порівняно з периферійними районами. Проте навіть у міських агломераціях високі витрати на житло, напружений ринок праці, пізніше створення сім'ї та зміна репродуктивних планів населення можуть стримувати народжуваність. Таким чином, міста одночасно виступають і центрами демографічного притягання, і територіями, де формуються нові моделі сімейної та репродуктивної поведінки.

Для подальшого аналізу важливо враховувати і зв'язок між природним рухом та міграцією. У 2024 році 28,7 % народжених у Німеччині були дітьми матерів з іноземним громадянством. У Берліні ця частка становила 41,9 %, у Бремені – 42,2 %, у Гамбурзі – 33,5 %, у Гессені – 34,4 %, у Баден-Вюртемберзі – 30,3 % [48]. Це свідчить, що міграційні процеси впливають не лише на механічний рух населення, а й на природний рух через зміну вікової та соціальної структури населення. Водночас це питання потребує обережної

інтерпретації: міграція не є лише “розв’язанням” демографічних проблем, оскільки вона створює додаткові виклики для інтеграції, освіти, житлової політики та соціальної інфраструктури.

У суспільно-географічному вимірі природний рух населення Німеччини має кілька характерних рис:

1. На загальнонаціональному рівні спостерігається стійке природне скорочення населення;
2. Кількість смертей щороку суттєво перевищує кількість народжених;
3. Народжуваність залишається нижчою за рівень простого відтворення;
4. Загальна чисельність населення підтримується за рахунок позитивної міграції;
5. Найбільший демографічний потенціал зосереджений у великих західних і південних землях та міських агломераціях;
6. Східні й периферійні регіони мають слабший природний демографічний потенціал через старіння та попередній відтік молоді.

Таким чином, сучасна динаміка чисельності населення Німеччини характеризується поєднанням зовнішньої стабільності та внутрішньої демографічної напруженості. Формально населення країни залишається численним і навіть зростає, однак це зростання не є результатом природного відтворення. Основною демографічною проблемою є стійке перевищення смертності над народжуваністю, що формує значний природний дефіцит. Просторово ця проблема проявляється нерівномірно: великі економічні центри та міські агломерації мають кращі умови для підтримання населення, тоді як східні, периферійні та сільські території сильніше відчувають наслідки старіння й депопуляції. Отже, природний рух населення Німеччини потребує аналізу не лише на рівні країни загалом, а й у розрізі федеральних земель, що дозволяє глибше зрозуміти суспільно-географічні особливості демографічних процесів.

2.2. Статеві-вікова структура та процеси демографічного старіння

Статеві-вікова структура населення є одним із ключових елементів суспільно-географічної характеристики демографічних процесів. Вона

відображає не лише поточний склад населення, а й наслідки попереднього демографічного розвитку: рівня народжуваності, смертності, міграцій, воєнних і соціально-економічних криз. Для Німеччини аналіз статеві-вікової структури має особливе значення, оскільки країна належить до групи розвинених держав із високою тривалістю життя, низькою народжуваністю та зростаючою часткою людей старшого віку.

На відміну від показника загальної чисельності населення, який демонструє лише кількість жителів, статеві-вікова структура дозволяє зрозуміти якісний стан демографічного потенціалу країни. Вона показує, наскільки численними є молодші покоління, яка частка населення перебуває у працездатному віці, а також яким є навантаження на соціальні системи з боку старших вікових груп. Саме тому вивчення вікової структури є необхідним етапом аналізу демографічних процесів у Німеччині.

За даними Destatis, станом на 2024 рік загальна чисельність населення Німеччини становила 83,58 млн осіб. Із них 15,59 млн осіб належали до вікової групи до 20 років, 20,26 млн - до групи 20–40 років, 22,25 млн - до групи 40–60 років, 19,43 млн - до групи 60–80 років, а ще понад 6,05 млн осіб були віком 80 років і старше [50]. Це свідчить про досить значну частку старших вікових груп у структурі населення країни.

Таблиця 2.4

Розподіл населення Німеччини за основними віковими групами у 2024 році [50]

Вікова група	Чисельність населення, осіб	Частка у загальній чисельності, %
До 20 років	15 585 942	18,7
20–40 років	20 261 235	24,2
40–60 років	22 245 996	26,6
60–80 років	19 429 128	23,3
80–100 років	6 036 938	7,2
100 років і старше	17 901	0,02
Усього	83 577 140	100,0

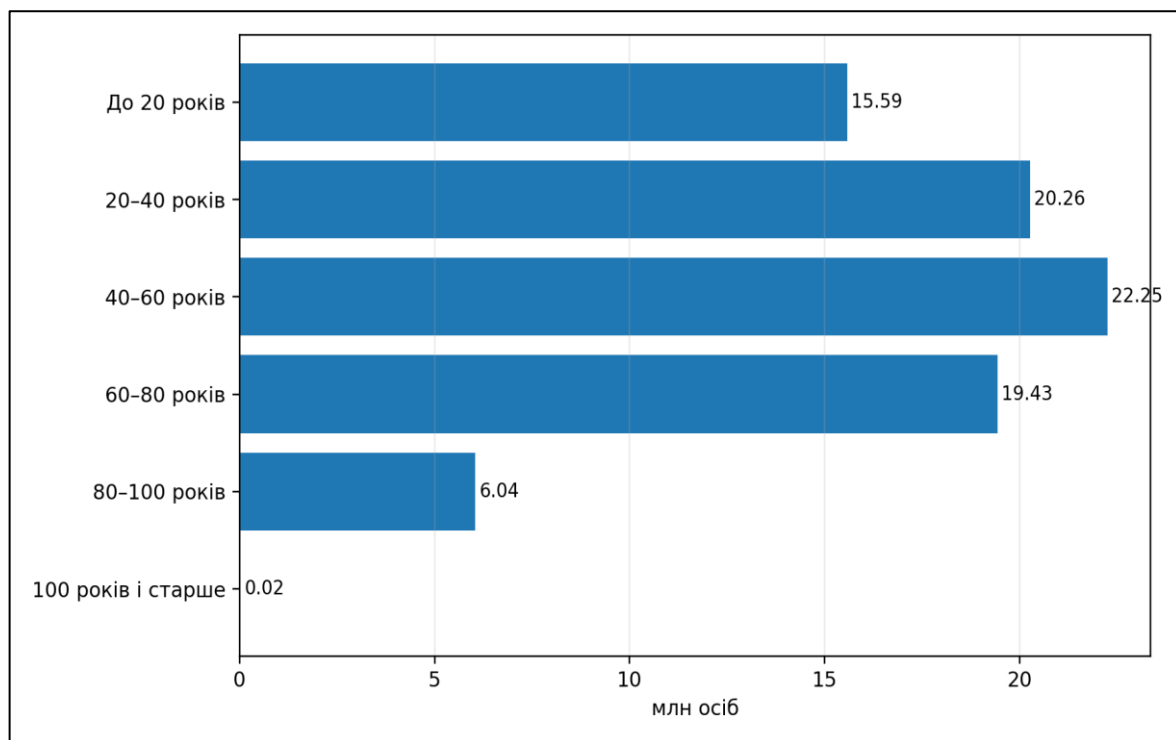

Рис. 2.6. Вікова структура населення Німеччини у 2024 р. [50]

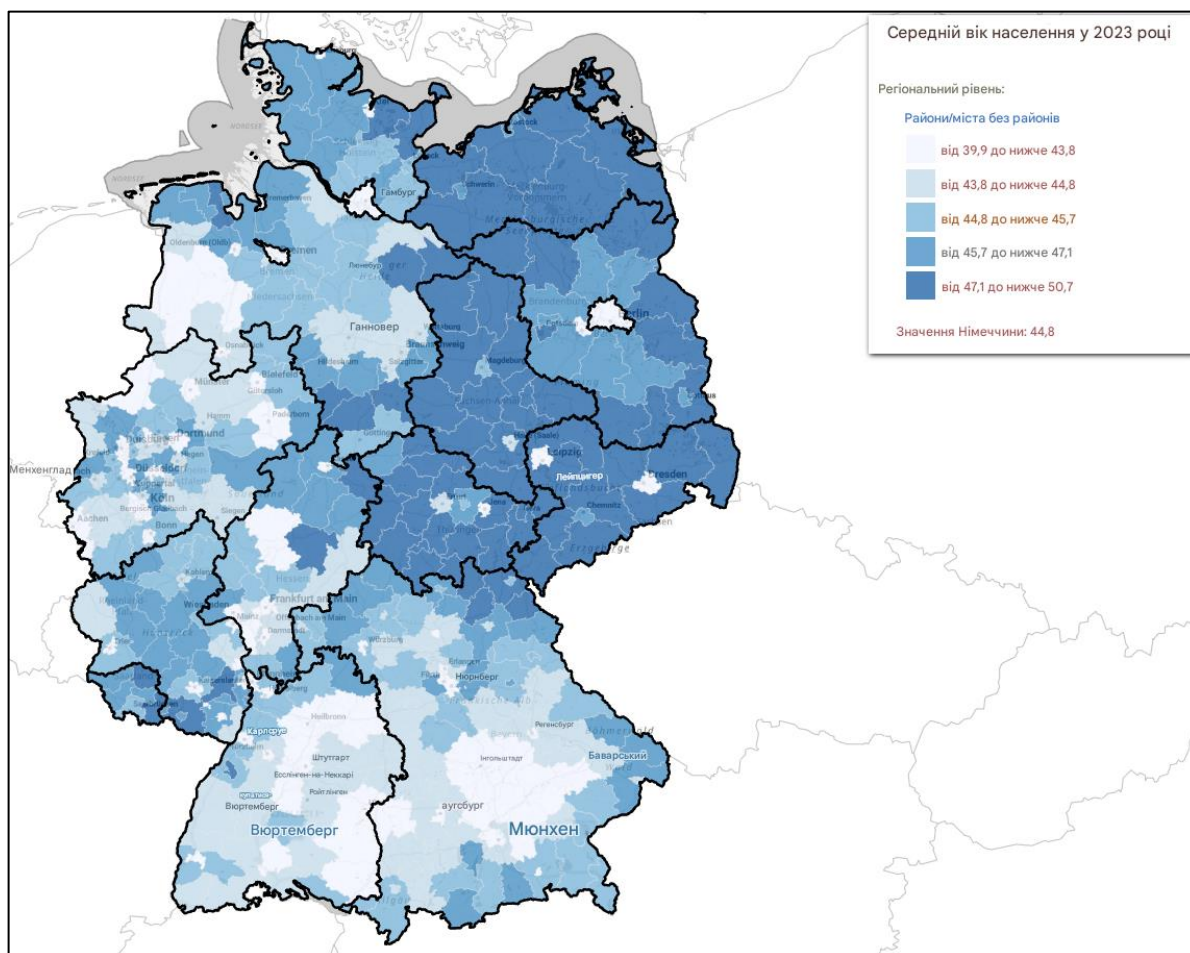

Рис. 2.7. Середній вік населення Німеччини у 2023 році [78]

Наведені дані показують, що населення Німеччини має виразно старіючу вікову структуру. Частка осіб віком 60 років і старше у 2024 році перевищувала 30 % населення країни. Особливо важливо, що понад 6 млн осіб були віком 80 років і старше. Це означає, що процес старіння населення в Німеччині проявляється не лише у зростанні частки пенсійного віку, а й у збільшенні групи дуже літніх людей, яка потребує більшої уваги з боку системи охорони здоров'я, догляду та соціального забезпечення.

Якщо розглядати структуру населення через співвідношення молодших, середніх і старших поколінь, можна виділити кілька характерних рис:

- 1. Частка дітей і молоді є відносно невисокою;
- 2. Найбільш численними залишаються середні та старші працездатні вікові групи;
- 3. Частка населення 60+ є дуже значною;
- 4. Група 80+ уже становить помітну частину населення;
- 5. Майбутнє скорочення працездатного населення є майже неминучим через вихід численних поколінь старшого віку на пенсію.

Важливою характеристикою вікової структури є середній вік населення. За даними Destatis, середній вік населення Німеччини у 2024 році становив 44,9 року. При цьому у західних землях він був нижчим – 44,5 року, тоді як у східних землях – 47,6 року [51]. Така різниця свідчить про наявність значних регіональних відмінностей у віковій структурі населення країни.

Таблиця 2.5

Середній вік населення Німеччини за територіальними частинами у 2024 році [51]

Територія	Чисельність населення, осіб	Середній вік, років	Частка іноземців, %
Німеччина загалом	83 577 140	44,9	14,8
Західні землі	67 483 235	44,5	15,7
Східні землі	12 408 640	47,6	7,6

Регіональна різниця у середньому віці населення пояснюється комплексом історичних і соціально-економічних чинників. Після об'єднання

Німеччини східні землі тривалий час втрачали молоде та працездатне населення через міграцію до економічно сильніших західних регіонів. Це призвело до зменшення частки молоді, скорочення репродуктивного потенціалу та прискорення старіння населення. Натомість західні землі та великі міста мають вищу міграційну привабливість, що частково омолоджує їхню вікову структуру.

Окремої уваги заслуговує зростання частки осіб віком 65 років і старше. За даними Destatis, кількість людей віком 65+ у Німеччині зросла з 12,0 млн у 1991 році до 19,0 млн у 2024 році. Частка цієї групи у загальній чисельності населення збільшилася з 15 % до 23 % [52]. Це є одним із найвиразніших проявів демографічного старіння країни.

Таблиця 2.6

Зміна чисельності населення віком 65+ у Німеччині [52]

Рік	Чисельність населення 65+, млн осіб	Частка у загальній чисельності населення, %
1991	12,0	15
2024	19,0	23

Зростання частки людей старшого віку пов'язане з двома основними процесами. Перший – це збільшення тривалості життя, яке є результатом розвитку медицини, покращення умов життя, харчування, гігієни та соціального забезпечення. Другий - низька народжуваність, через яку молодші покоління є менш численними, ніж старші. У результаті вікова піраміда Німеччини поступово втрачає класичну форму з широкою основою і набуває звуженої нижньої частини, що є типовим для старіючих суспільств.

Для Німеччини характерні обидва типи демографічного старіння:

- **старіння “знизу”**, яке виникає через зменшення кількості народжень і скорочення частки дітей та молоді;
- **старіння “зверху”**, яке пов'язане зі зростанням тривалості життя та збільшенням частки людей старшого віку.

Саме поєднання цих двох процесів робить демографічне старіння Німеччини стійким і довготривалим явищем. Воно не може бути швидко зупинене навіть за умови покращення народжуваності, оскільки вікова

структура вже сформована під впливом багаторічних демографічних тенденцій.

Європейський контекст підтверджує, що Німеччина є частиною ширшої тенденції старіння населення. За даними Eurostat, на 1 січня 2025 року частка населення віком 65+ у Європейському Союзі становила 22,0 %, а медіанний вік населення ЄС – 4,9 року [53]. При цьому Eurostat зазначає, що старіння населення є довготривалою тенденцією, яка проявляється у зростанні частки старших вікових груп і скороченні частки населення працездатного віку [53].

У порівнянні з іншими європейськими країнами Німеччина належить до держав із високим рівнем старіння населення. За міжнародними даними, у 2024 році частка населення віком 65+ у Німеччині становила 23,2 %. Це вище, ніж у Франції, Нідерландах, Австрії, Польщі та низці інших європейських країн, хоча нижче, ніж в Італії або Португалії [54].

Важливим наслідком старіння є зростання демографічного навантаження на працездатне населення. Чим більшою є частка людей старшого віку, тим більше ресурсів потрібно для пенсійного забезпечення, медичного обслуговування, догляду та соціальної підтримки. За даними Destatis, у Німеччині вже припадає 33 особи пенсійного віку на 100 осіб працездатного віку. У перспективі цей показник може суттєво зрости залежно від народжуваності, тривалості життя та міграційного балансу [55].

Особливе значення має покоління “бейбі-бумерів”, яке поступово переходить із працездатного віку до пенсійного. Це покоління є численним, тому його старіння різко змінює співвідношення між працюючими та пенсіонерами. Destatis прогнозує, що частка населення віком 67 років і старше може зрости з 20 % у 2024 році до 25–27 % у 2038 році [55]. Це означає, що вже у найближчі десятиліття Німеччина зіткнеться з посиленням навантаження на пенсійну систему та ринок праці.

Старіння населення впливає на різні сфери суспільного розвитку. Найбільш помітними є такі наслідки:

- 1. Скорочення трудового потенціалу**, оскільки частина працездатного населення виходить на пенсію;
- 2. Зростання пенсійного навантаження** на державний бюджет і

працююче населення;

- 3. Збільшення потреби в медичних і соціальних послугах;**
- 4. Зростання попиту на довгостроковий догляд;**
- 5. Зміна структури споживання, зокрема збільшення попиту на послуги для людей старшого віку;**
- 6. Посилення регіональних диспропорцій, оскільки старіння проявляється нерівномірно між містами, сільськими районами, західними та східними землями.**

У суспільно-географічному аспекті особливо важливо, що старіння населення має нерівномірний просторовий характер. Східні землі Німеччини мають старшу вікову структуру, ніж західні, що підтверджується різницею у середньому віці населення. У 2024 році середній вік у східних землях становив 47,6 року, тоді як у західних - 44,5 року [51]. Крім того, за даними Destatis, у 2024 році частка населення віком 67+ у східних землях без міст-земель становила 24 %, у західних землях - 20 %, а в містах-землях - 17 % [55].

Ці відмінності пояснюються тим, що великі міста та економічно розвинені регіони приваблюють молодь, студентів, трудових мігрантів і кваліфікованих працівників. Унаслідок цього їхня вікова структура є відносно молодшою. Натомість периферійні та сільські райони, особливо у східній частині країни, частіше втрачають молоде населення, що прискорює старіння. Це створює додаткові виклики для місцевого розвитку: скорочується кількість учнів у школах, зменшується трудовий потенціал, зростає потреба у медичних і соціальних послугах для літніх людей.

Міграція частково пом'якшує процес старіння населення, оскільки значна частина мігрантів належить до молодших і працездатних вікових груп. Саме тому великі міські агломерації, які є головними центрами міграційного притягання, мають відносно сприятливішу вікову структуру. Водночас міграція не може повністю вирішити проблему старіння, оскільки вона не змінює вже сформовану вікову піраміду країни. Крім того, міграційний приріст створює нові практичні завдання, пов'язані з інтеграцією, забезпеченням житлом, доступом до освіти, медицини та ринку праці. Тому міграція виступає не лише

демографічним ресурсом, а й окремим суспільно-географічним викликом, який буде детальніше розглянуто у підрозділі 2.3 та розділі 3.

Статеві-вікова структура населення Німеччини також має певні гендерні особливості. У старших вікових групах частка жінок є вищою, що пов'язано з більшою тривалістю життя жінок порівняно з чоловіками. Це характерно для більшості європейських країн. Така особливість має практичне значення, оскільки серед людей найстаршого віку зростає частка самотніх жінок, які частіше потребують соціальної підтримки, медичного догляду та адаптованої житлової інфраструктури.

Аналіз вікової структури населення дозволяє зробити висновок, що демографічне старіння є однією з центральних проблем сучасного розвитку Німеччини. Воно безпосередньо пов'язане з низькою народжуваністю, високою тривалістю життя, зміною сімейної поведінки та регіональними міграційними процесами. У короткостроковій перспективі найбільшим викликом стане вихід численних поколінь на пенсію, а в довгостроковій - зменшення частки працездатного населення та збільшення кількості осіб, які потребують соціальної й медичної підтримки.

Таким чином, статево-вікова структура населення Німеччини характеризується високою часткою старших вікових груп, відносно невеликою часткою дітей і молоді та посиленням демографічного навантаження. Найбільш проблемними з погляду старіння є східні та периферійні території, тоді як великі міста й економічно розвинені регіони мають відносно молодшу структуру завдяки міграційному притоку. Отже, процес демографічного старіння в Німеччині має не лише загальнонаціональний, а й чітко виражений регіональний характер, що робить його важливим об'єктом суспільно-географічного аналізу.

2.3. Міграційний рух як чинник трансформації демографічного потенціалу країни

Міграційний рух є одним із найважливіших чинників сучасного демографічного розвитку Німеччини. Якщо природний рух населення

характеризується стійким перевищенням смертності над народжуваністю, то саме міграція в останні десятиліття значною мірою підтримує чисельність населення країни. У цьому полягає одна з головних особливостей німецької демографічної моделі: природне відтворення вже не забезпечує збереження чисельності населення, а міграційний приріст стає ключовим компенсаторним механізмом.

Водночас міграційний чинник у Німеччині не можна розглядати лише як статистичний інструмент компенсації демографічних втрат. На практиці міграція є однією з найбільш помітних і суспільно обговорюваних проблем сучасної Німеччини. Вона стосується не тільки чисельності населення, а й повсякденного життя міст, ринку праці, освітньої системи, житлової політики та соціальної інтеграції. Саме тому в межах цієї роботи міграція розглядається не лише як складова механічного руху населення, а і як важливий суспільно-географічний процес, що змінює демографічний потенціал країни та водночас створює нові виклики для її регіонального розвитку.

У суспільно-географічному аналізі міграція розглядається не лише як переміщення людей через кордони або між регіонами. Вона впливає на чисельність населення, його вікову, статеву, етнічну, освітню та професійну структуру. Крім того, міграція змінює просторову організацію суспільства: одні території отримують додатковий людський потенціал, а інші стикаються з відтоком населення. Для Німеччини це особливо актуально, оскільки міграційні потоки концентруються переважно у великих містах, економічно розвинених землях і промислових регіонах.

За даними Федерального відомства з питань міграції та біженців, у 2024 році до Німеччини прибуло 1 694 192 особи, тоді як вибуло з країни 1 264 054 особи. Отже, міграційне сальдо становило +430 138 осіб. Порівняно з 2023 роком, коли чиста імміграція становила +662 964 особи, міграційний приріст зменшився на 35,1 %, однак усе одно залишався достатньо високим, щоб компенсувати природне скорочення населення [56]. За даними Destatis, саме позитивна нетто-міграція була причиною загального зростання чисельності населення Німеччини у 2024 році, попри від'ємний природний баланс [43].

Таблиця 2.7

Зовнішня міграція населення Німеччини у 2023–2024 роках [56]

Рік	Прибуло до Німеччини, осіб	Вибуло з Німеччини, осіб	Міграційне сальдо, осіб
2023	1 932 509	1 269 545	+662 964
2024	1 694 192	1 264 054	+430 138

Наведені дані показують, що міграційний приріст залишається важливим ресурсом демографічної стабільності Німеччини. У 2024 році природне скорочення населення становило понад 330 тис. осіб, а міграційне сальдо – понад 430 тис. осіб. Це означає, що без позитивної міграції населення країни скорочувалося б. Водночас зменшення міграційного приросту порівняно з 2022–2023 роками свідчить про поступову нормалізацію після надзвичайно високих міграційних потоків, пов'язаних з війною в Україні та загальною геополітичною нестабільністю.

Сучасна міграція до Німеччини має різні форми. Для аналізу її впливу на демографічний потенціал країни доцільно виділити кілька основних напрямів:

1. Трудова міграція;
2. Міграція з метою навчання;
3. Сімейна міграція;
4. Вимушена міграція та пошук притулку;
5. Внутрішньоєвропейська міграція в межах ЄС;
6. Внутрішня міграція між федеральними землями.

Саме поєднання різних типів міграції робить німецьку ситуацію складною для аналізу. Трудова міграція часто сприймається як необхідна для економіки, оскільки країна потребує робочої сили через старіння населення. Освітня міграція також переважно має позитивне значення, адже вона залучає молодих людей, частина яких може залишитися працювати в Німеччині після завершення навчання. Натомість вимушена міграція та міграція шукачів притулку частіше викликають суспільні дискусії, оскільки потребують швидкої організації житла, соціальної допомоги, мовної адаптації та включення людей у систему освіти й зайнятості. Через це міграційна проблема в Німеччині має не

один, а кілька вимірів, які потрібно розглядати комплексно.

Кожен із цих напрямів має власне значення для демографічної структури країни. Трудова міграція безпосередньо поповнює ринок праці, міграція студентів підтримує освітній і науковий потенціал, сімейна міграція впливає на довгострокову інтеграцію населення, а вимушена міграція створює додаткові соціальні та інфраструктурні виклики. Саме тому міграційні процеси не можна оцінювати лише через кількість прибулих або вибулих. Важливо враховувати соціальний склад мігрантів, їхній вік, рівень освіти, громадянство, правовий статус і територіальне розміщення.

Однією з головних причин високої міграційної привабливості Німеччини є її економічний розвиток. Країна має потужний ринок праці, розвинену промисловість, високий рівень соціального забезпечення та значну потребу в робочій силі. Через старіння населення та вихід численних поколінь на пенсію німецька економіка потребує залучення працівників з інших країн. Особливо це стосується медицини, догляду за людьми старшого віку, будівництва, транспорту, сфери послуг, інформаційних технологій та окремих промислових спеціальностей.

Значення трудової міграції поступово зростає. За даними Destatis, кількість трудових мігрантів із країн поза Європейським Союзом, які мали тимчасовий дозвіл на проживання з метою працевлаштування, зросла з 85 тис. осіб у 2010 році до приблизно 351 тис. осіб наприкінці 2022 року [57]. Це свідчить про посилення ролі організованої трудової міграції у підтриманні економічного потенціалу країни.

Важливим інструментом залучення висококваліфікованих працівників є EU Blue Card. За даними Eurostat, у 2024 році в Європейському Союзі було видано близько 78,1 тис. “блакитних карт” для висококваліфікованих працівників із країн поза ЄС, і Німеччина видала найбільшу їх кількість - 56,3 тис., або 72 % від загального показника ЄС [58]. Це підтверджує, що Німеччина виступає одним із головних центрів притягання кваліфікованої робочої сили в Європі.

Разом із трудовою міграцією важливу роль відіграє освітня міграція.

Німеччина є привабливою для іноземних студентів завдяки високій якості освіти, відносно доступній вартості навчання у державних університетах і можливості подальшого працевлаштування. За даними Eurostat, у 2024 році Німеччина видала 131 тис. дозволів на навчання та дослідження для громадян країн поза ЄС, що становило 28 % усіх таких дозволів у Євросоюзі [58]. Освітня міграція є важливою не лише для університетів, а й для майбутнього ринку праці, оскільки частина випускників залишається у країні та інтегрується в економіку.

Окреме місце у міграційній структурі Німеччини посідає вимушена міграція. У 2015–2016 роках країна прийняла значну кількість шукачів притулку з Сирії, Афганістану, Іраку та інших країн. Після 2022 року новим потужним чинником стала війна в Україні. За даними Destatis, у 2022 році в Німеччині було зафіксовано приблизно 1,1 млн прибуттів людей з України, причому понад дві третини з них прибули у перші три місяці після початку повномасштабного вторгнення Росії [59]. Це суттєво вплинуло на загальну міграційну статистику та посилило навантаження на житлову, освітню й соціальну інфраструктуру.

Приклад української міграції після 2022 року добре показує, що міграційні процеси можуть дуже швидко змінювати демографічну ситуацію країни. З одного боку, прибуття великої кількості українців стало гуманітарною необхідністю та проявом європейської солідарності. З іншого боку, для Німеччини це означало необхідність швидко адаптувати школи, соціальні служби, ринок житла та систему працевлаштування до нових умов. Особливо це відчули великі міста, де і до цього існував дефіцит доступного житла та високе навантаження на соціальну інфраструктуру. Тому цей приклад демонструє подвійний характер міграції: вона одночасно є демографічним ресурсом і практичним викликом для держави.

У 2024 році кількість звернень за притулком у Німеччині зменшилася порівняно з 2023 роком, але залишалася значною. За даними BAMF, у 2024 році було подано 229 751 первинну заяву на притулок і 21 194 повторні заяви; основними країнами походження заявників залишалися Сирія, Афганістан і Туреччина [60]. Це свідчить, що Німеччина залишається одним із головних

напрямів для людей, які шукають міжнародного захисту.

Міграційні процеси безпосередньо впливають на структуру населення Німеччини за громадянством. За даними Центрального реєстру іноземців, на 31 грудня 2025 року в країні проживало близько 14,07 млн іноземців. Для порівняння, у 2018 році їх було 10,92 млн. Тобто за сім років іноземне населення збільшилося більш ніж на 3 млн осіб [61]. Найчисленнішими групами серед іноземного населення залишаються громадяни Туреччини, України, Румунії, Польщі, Сирії, Італії та інших країн [61].

Таблиця 2.8

Динаміка чисельності іноземного населення Німеччини у 2018–2025 роках [61]

Рік	Іноземне населення, осіб
2018	10 915 455
2019	11 228 300
2020	11 432 460
2021	11 817 790
2022	13 383 910
2023	13 895 865
2024	14 061 640
2025	14 070 225

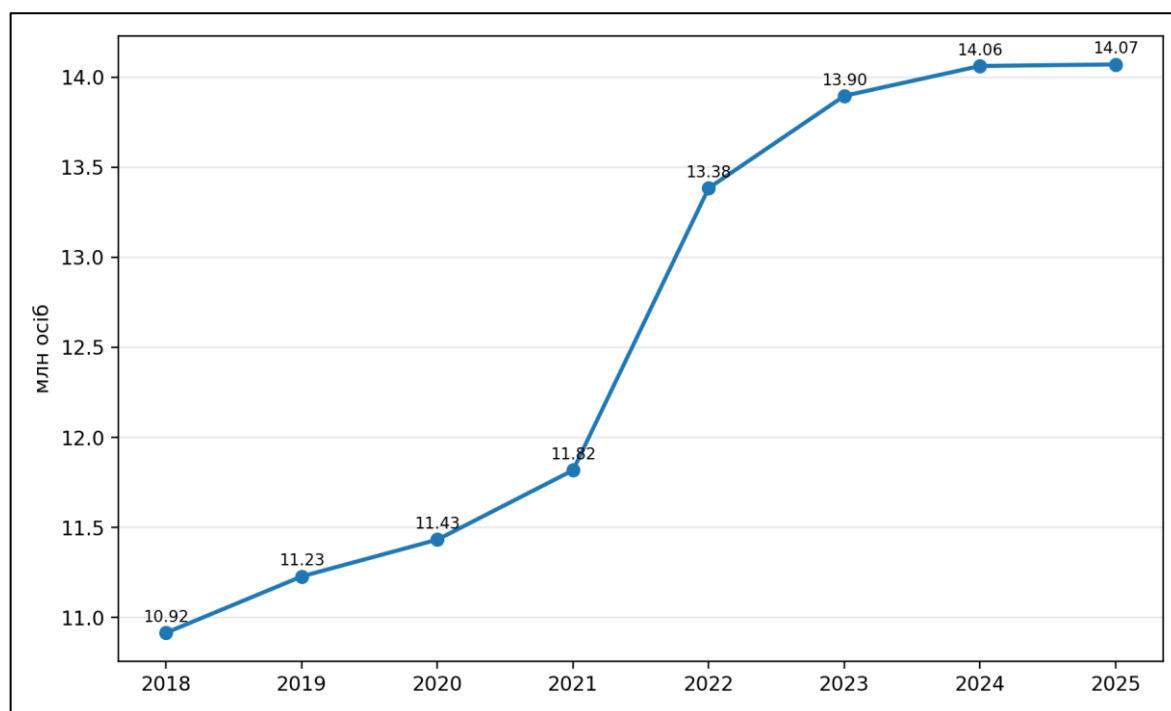

Рис. 2.8. Динаміка чисельності іноземного населення Німеччини у 2018–2025 рр. [61]

Наведені дані демонструють, що іноземне населення Німеччини зростало особливо швидко після 2021 року. Найпомітніший стрибок відбувся у 2022 році, що прямо пов'язано з масовим прибуттям українців. У 2023–2025 роках зростання продовжилося, але його темпи стали помірнішими. Це означає, що міграційний чинник залишається стабільно важливим, однак його інтенсивність залежить від зовнішньополітичних подій, економічної ситуації та міграційної політики.

Вікова структура іноземного населення відрізняється від структури населення Німеччини загалом. За даними Destatis, станом на 31 грудня 2025 року середній вік іноземного населення становив 38,2 року. При цьому 6,51 млн іноземців належали до вікової групи 20–45 років, тобто до найбільш активного працездатного віку [62]. Для порівняння, як було показано у підрозділі 2.2, середній вік усього населення Німеччини у 2024 році становив 44,9 року [51]. Отже, іноземне населення є в середньому молодшим і частково пом'якшує процес демографічного старіння.

Цю особливість підтверджують і дані Eurostat. На рівні Європейського Союзу населення без громадянства країни проживання є молодшим, ніж національне населення: у 2024 році серед іноземців була вища частка осіб віком 20–49 років і нижча частка людей старшого віку [58]. Для Німеччини це має практичне значення, оскільки міграція не лише збільшує чисельність населення, а й частково підтримує працездатний контингент.

Разом із тим міграція не є повним вирішенням демографічних проблем. Вона може пом'якшити наслідки старіння, але не скасовує низьку народжуваність і не усуває вже сформовану вікову деформацію. Крім того, міграційний приріст створює нові практичні завдання для держави та регіонів.

Особливо важливо, що ці завдання мають не лише загальнодержавний, а й локальний характер. На рівні статистики міграція може виглядати як позитивний чинник, бо вона збільшує чисельність населення та поповнює працездатні вікові групи. Проте на рівні конкретного міста або громади ситуація є складнішою. Якщо місцева влада не має достатньо житла, місць у школах, дитячих садках, мовних курсів або соціальних працівників, то навіть

демографічно корисний міграційний приріст може створювати напруження. Саме тому міграцію потрібно оцінювати не тільки через показники прибуття й вибуття, а й через готовність територій приймати та інтегрувати нове населення.

Найбільш помітними практичними викликами міграції є:

1. Інтеграція мігрантів у ринок праці;
2. Вивчення німецької мови та адаптація до освітньої системи;
3. Забезпечення житлом у великих містах;
4. Навантаження на школи, дитячі садки, медичні й соціальні служби;
5. Визнання іноземних дипломів і професійних кваліфікацій;
6. Запобігання соціальній ізоляції та просторовій сегрегації;
7. Збереження соціальної згуртованості в умовах культурного різноманіття.

Саме тому проблема міграції в Німеччині має подвійний характер. З одного боку, мігранти є важливим ресурсом для країни: вони підтримують чисельність населення, поповнюють ринок праці, сприяють омолодженню окремих територій і компенсують частину демографічних втрат. З іншого боку, швидке зростання міграційних потоків посилює навантаження на житлову інфраструктуру, систему освіти, соціальні служби та місцеве самоврядування. Через це міграційне питання стає не лише демографічним, а й суспільно-політичним.

Просторовий розподіл іноземного населення в Німеччині є нерівномірним. Найбільша кількість іноземців проживає у найбільш населених та економічно розвинених федеральних землях. За даними Destatis, станом на 31 грудня 2025 року найбільше іноземного населення було зосереджено у Північному Рейні-Вестфалії – понад 3,26 млн осіб, Баварії – 2,39 млн, Баден-Вюртемберзі – 2,19 млн, Гессені – 1,36 млн і Нижній Саксонії – 1,08 млн осіб [63].

Така територіальна концентрація пояснюється кількома чинниками. По-перше, великі землі мають більші ринки праці, більше промислових і сервісних центрів, а також ширші можливості для працевлаштування. По-друге, у великих містах і агломераціях уже існують сформовані мігрантські спільноти, що

полегшує адаптацію новоприбулих. По-третє, освітні центри, університети та наукові установи також притягують молоде іноземне населення. Через це міграція посилює роль великих міст як демографічних і соціально-економічних центрів.

Таблиця 2.9

Іноземне населення у федеральних землях Німеччини
станом на 31.12.2025 р. [63]

Федеральна земля	Іноземне населення, осіб
Північний Рейн-Вестфалія	3 265 705
Баварія	2 386 525
Баден-Вюртемберг	2 192 400
Гессен	1 360 875
Нижня Саксонія	1 084 595
Берлін	994 590
Рейнланд-Пфальц	626 355
Гамбург	387 845
Саксонія	371 045
Шлезвіг-Гольштейн	352 575
Бранденбург	213 330
Саксонія-Ангальт	192 155
Тюрингія	187 990
Саарланд	164 395
Бремен	164 135
Мекленбург-Передня Померанія	125 710

Водночас така концентрація створює і проблеми. У великих містах зростає конкуренція за доступне житло, збільшується навантаження на школи, дитячі садки, транспорт, медичні заклади та адміністративні служби. У деяких районах може формуватися просторове відокремлення мігрантських груп, що ускладнює інтеграцію та посилює соціальні бар'єри. Особливо гостро ці питання проявляються у великих містах, де міграційний приріст поєднується з високими цінами на житло та дефіцитом соціальної інфраструктури.

Для східних земель міграція має інше значення. З одного боку, вона могла б частково компенсувати старіння населення та відтік молоді. З іншого боку, східні землі загалом менш привабливі для мігрантів через слабший ринок праці, меншу кількість великих міст і нижчу концентрацію вже існуючих мігрантських спільнот. Через це міграційний чинник нерівномірно впливає на демографічний

розвиток країни: він сильніше підтримує західні та південні землі, тоді як східні регіони продовжують гостріше відчувати наслідки старіння.

Особливе значення має внутрішня міграція між федеральними землями. Вона пов'язана з пошуком роботи, навчанням, зміною житлових умов, переїздом до великих міст або, навпаки, до приміських районів. Молодь і висококваліфіковані працівники частіше концентруються у великих економічних центрах, таких як Берлін, Мюнхен, Гамбург, Франкфурт-на-Майні, Штутгарт, Кельн і Дюссельдорф. Це підтримує демографічний потенціал цих територій, але водночас посилює відмінності між центрами зростання та периферійними районами.

У демографічному аспекті міграція виконує для Німеччини кілька важливих функцій:

1. Компенсує природне скорочення населення;
2. Поповнює працездатні вікові групи;
3. Частково омолоджує населення великих міст;
4. Підтримує ринок праці в умовах старіння;
5. Збільшує культурну та етнічну різноманітність;
6. Змінює структуру населення за громадянством і походженням;
7. Посилює регіональні відмінності між міграційно привабливими та менш привабливими територіями.

Проте практичне значення міграції не можна оцінювати однозначно. У короткостроковій перспективі великі міграційні хвилі можуть створювати напруження для місцевих громад, особливо якщо прибуття людей відбувається швидко і не супроводжується достатньою кількістю житла, мовних курсів, місць у школах та робочих можливостей. У довгостроковій перспективі успішна інтеграція мігрантів може стати важливим чинником демографічної та економічної стійкості Німеччини.

Саме тому міграційна політика країни має поєднувати два напрями. Перший – це залучення необхідної робочої сили, студентів і кваліфікованих спеціалістів. Другий – це ефективна інтеграція людей, які вже проживають у країні, включаючи біженців і шукачів притулку. Без другого напрямку міграція

може перетворитися з демографічного ресурсу на джерело соціального напруження.

З урахуванням сучасних тенденцій можна зробити висновок, що для Німеччини питання міграції вже не є тимчасовим або другорядним. Воно стало постійною складовою демографічного розвитку країни. У найближчі десятиліття Німеччина, ймовірно, і надалі потребуватиме мігрантів через старіння населення та нестачу робочої сили. Однак ефективність цього процесу залежатиме не лише від кількості прибулих, а й від якості інтеграційної політики. Якщо мігранти матимуть доступ до мови, освіти, легального працевлаштування та соціальної участі, вони можуть стати важливим ресурсом розвитку. Якщо ж інтеграція буде недостатньою, міграція може посилювати соціальну нерівність, територіальну сегрегацію та напруження в суспільстві.

Таким чином, міграційний рух є одним із головних чинників трансформації демографічного потенціалу Німеччини. Він компенсує природне скорочення населення, поповнює працездатні вікові групи, частково стримує процес старіння та підтримує економічну активність країни. Водночас міграція змінює територіальну структуру населення, посилює роль великих міст і створює нові виклики для житлової, освітньої, соціальної та інтеграційної політики. Саме тому міграційні процеси в Німеччині мають подвійний характер: вони є необхідним демографічним ресурсом, але водночас потребують продуманого управління, щоб не перетворюватися на джерело соціальної напруги. Отже, міграція є не лише статистичним джерелом приросту населення, а й складним суспільно-географічним процесом, який значною мірою визначає майбутню демографічну та соціально-економічну стійкість країни.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ДЕМОГРАФІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У НІМЕЧЧИНІ

3.1. Вплив демографічної ситуації на ринок праці та економічну стабільність

Демографічні процеси безпосередньо впливають на соціально-економічний розвиток країни, оскільки саме населення формує трудовий потенціал, споживчий попит, податкову базу та навантаження на соціальні системи. У Німеччині цей зв'язок має особливо важливе значення, адже країна одночасно стикається з низькою народжуваністю, старінням населення, виходом численних поколінь на пенсію та потребою економіки у кваліфікованій робочій силі. Тому демографічна ситуація впливає не лише на чисельність населення, а й на стабільність ринку праці, пенсійної системи, системи охорони здоров'я та загальну економічну конкурентоспроможність держави.

У попередніх підрозділах було показано, що природний рух населення Німеччини має від'ємний характер, а чисельність населення підтримується переважно завдяки міграційному приросту. Водночас статеві-вікова структура країни характеризується високою часткою людей старшого віку та поступовим зменшенням демографічного потенціалу працездатного населення. Саме ці процеси створюють довгострокові ризики для ринку праці. За оцінкою Destatis, у 2035 році вже кожна четверта особа в Німеччині буде віком 67 років і старше, тоді як у 2024 році такою була приблизно кожна п'ята особа [65]. Це означає, що найближчими десятиліттями кількість людей пенсійного віку зростатиме швидше, ніж чисельність молодших поколінь, які входять на ринок праці.

Однією з головних причин такого розвитку є вихід на пенсію покоління "бейбі-бумерів". Це покоління є численним, тому його перехід із працездатного віку до пенсійного суттєво змінює співвідношення між зайнятими особами та пенсіонерами. Destatis прямо зазначає, що покоління бейбі-бумерів перебуває в процесі переходу від трудового життя до пенсійного віку, а це призводить до швидкого зростання частки людей 67+ [65]. Для економіки це означає скорочення пропозиції праці, збільшення потреб у заміщенні кадрів і посилення

навантаження на систему соціального страхування.

Вплив демографічного старіння на ринок праці проявляється у кількох основних напрямках:

1. зменшення кількості людей працездатного віку;
2. вихід на пенсію численних поколінь працівників;
3. зростання дефіциту кваліфікованих кадрів;
4. збільшення середнього віку зайнятого населення;
5. посилення навантаження на пенсійну систему;
6. зростання потреби в міграції та активізації внутрішніх трудових ресурсів.

Незважаючи на демографічні виклики, сучасний ринок праці Німеччини залишається одним із найбільших у Європі. За попередніми оцінками Destatis, у 2025 році в Німеччині в середньому було близько 46,0 млн зайнятих осіб. Це майже відповідало рівню 2024 року, коли було зафіксовано найвищу кількість зайнятих з моменту об’єднання Німеччини у 1990 році [64]. На перший погляд, це свідчить про стабільність ринку праці. Однак така стабільність не скасовує довгострокової проблеми: чисельність робочої сили підтримується завдяки високій участі населення в зайнятості, міграції та залученню старших вікових груп, але демографічний резерв поступово скорочується.

Таблиця 3.1

Основні демографічні виклики для ринку праці Німеччини [64–67]

Демографічний чинник	Прояв на ринку праці	Можливий соціально-економічний наслідок
Низька народжуваність	Менша кількість молоді, що входить на ринок праці	Скорочення майбутньої робочої сили
Старіння населення	Зростання частки працівників старшого віку	Потреба в адаптації умов праці та пенсійної політики
Вихід бейбі-бумерів на пенсію	Масове вибуття досвідчених кадрів	Дефіцит працівників у ключових галузях
Природне скорочення населення	Від’ємний демографічний баланс	Залежність від міграційного приросту
Міграційний приріст	Поповнення працездатних вікових груп	Потреба в інтеграції, мовній адаптації та визнанні кваліфікацій

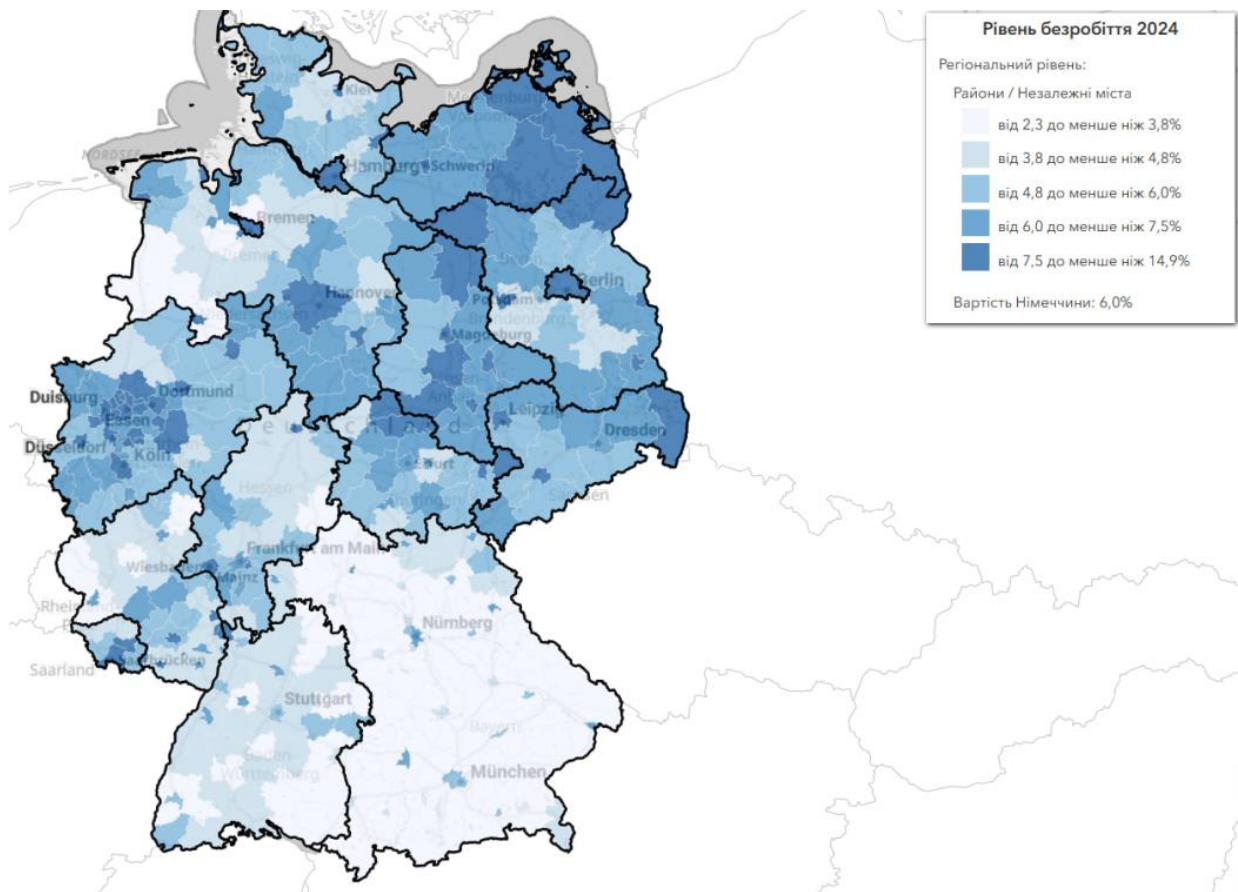

Рис. 3.1. Рівень безробіття у Німеччині у 2024 році [78]

Особливо важливою проблемою є дефіцит кваліфікованої робочої сили. Інститут дослідження ринку праці та професійної зайнятості ІАВ зазначає, що ринок праці Німеччини переживає фундаментальні зміни, пов'язані не лише з цифровою та екологічною трансформацією економіки, а й із демографічним старінням. За оцінкою ІАВ, робоча сила країни з часом скорочуватиметься, а вихід покоління бейбі-бумерів на пенсію до 2035 року ще більше ускладнить проблему пошуку кваліфікованих працівників [66]. Це означає, що дефіцит кадрів має не тимчасовий, а структурний характер.

OECD також підкреслює, що нестача кваліфікованої робочої сили може стати одним із головних обмежень для економічного зростання Німеччини. У звіті **OECD Economic Surveys: Germany 2025** зазначено, що дефіцит висококваліфікованих працівників пов'язаний зі скороченням робочого часу, невідповідністю навичок потребам економіки та швидким старінням населення. OECD наголошує, що для підтримання економічного зростання необхідно посилювати стимули до праці для жінок, старших і низькооплачуваних

працівників, покращувати освіту та професійну підготовку, а також сприяти кваліфікованій міграції [67].

За оцінкою OECD, демографічне старіння посилюватиме вже наявні проблеми на ринку праці, оскільки населення працездатного віку в Німеччині може скоротитися приблизно на 9 % протягом наступних десяти років [67]. Особливо вразливими є сфери, де вже зараз висока частка працівників старшого віку: медицина, логістика, будівництво, роздрібна торгівля та окремі виробничі професії. Якщо значна частина цих працівників вийде на пенсію без достатнього заміщення молодшими кадрами або мігрантами, це може призвести до поглиблення кадрового дефіциту та зниження продуктивності окремих секторів економіки.

З погляду економічної стабільності особливо небезпечним є поєднання трьох процесів:

- скорочення кількості людей працездатного віку;
- зростання кількості пенсіонерів;
- дефіцит кадрів у галузях, які забезпечують базове функціонування економіки й соціальної сфери.

У такій ситуації економіка може зіткнутися не лише з нестачею працівників, а й зі зростанням витрат на соціальне забезпечення. Якщо частка пенсіонерів збільшується, а кількість платників внесків до соціальних фондів зростає повільніше або скорочується, пенсійна система відчуває додатковий тиск. Це може вимагати підвищення пенсійного віку, збільшення внесків, бюджетної підтримки або реформування системи соціального страхування.

Водночас слід зазначити, що Німеччина вже намагається частково компенсувати демографічний тиск за рахунок підвищення зайнятості старших вікових груп. За даними Destatis, рівень зайнятості осіб віком 55–64 роки в Німеччині зріс із 62 % у 2012 році до майже 72 % у 2021 році [68]. Це свідчить про те, що старші працівники дедалі довше залишаються активними на ринку праці. Така тенденція є позитивною, оскільки дозволяє частково зменшити дефіцит кадрів і зберегти професійний досвід у виробництві, освіті, медицині та управлінні.

Проте продовження трудового життя не може повністю вирішити проблему. Не всі професії дозволяють працювати до старшого віку без втрати здоров'я або продуктивності. Особливо це стосується фізично важких професій у будівництві, промисловості, логістиці, сфері догляду та окремих видах обслуговування. Тому підвищення зайнятості старших працівників має супроводжуватися адаптацією умов праці, розвитком перекваліфікації, гнучких графіків і профілактикою професійного виснаження.

Важливу роль у стабілізації ринку праці відіграє міграція. Як було показано у підрозділі 2.3, іноземне населення Німеччини є в середньому молодшим, ніж населення країни загалом, а значна частина мігрантів належить до працездатних вікових груп. Саме тому міграція може частково компенсувати скорочення внутрішнього трудового потенціалу. У цьому сенсі мігранти виступають не лише демографічним ресурсом, а й економічним ресурсом, оскільки вони можуть заповнювати вакансії, підтримувати систему соціальних внесків і сприяти розвитку окремих галузей.

Разом із тим міграція не є автоматичним вирішенням проблем ринку праці. Її ефективність залежить від того, наскільки швидко й успішно мігранти можуть бути включені в економічне життя країни. Для цього важливими є знання німецької мови, визнання дипломів і професійних кваліфікацій, доступ до професійної освіти, можливість легального працевлаштування та відсутність дискримінаційних бар'єрів. Якщо ці умови не виконуються, міграційний приріст може не повністю перетворюватися на трудовий потенціал.

Саме тут проявляється подвійний характер міграції, який був окреслений у попередньому підрозділі. З одного боку, Німеччина потребує мігрантів через старіння населення та дефіцит робочої сили. З іншого боку, велика кількість новоприбулих створює додаткові завдання для системи інтеграції, житлової політики, освіти та місцевого самоврядування. Тому для ринку праці важливо не лише залучати людей, а й забезпечувати їхню реальну участь у зайнятості. На практиці це означає, що міграційна політика має бути пов'язана з освітньою, соціальною, регіональною та економічною політикою.

У суспільно-географічному аспекті наслідки демографічних

трансформацій для ринку праці проявляються нерівномірно. Великі міста та економічно розвинені землі мають більше можливостей для залучення молоді, студентів, висококваліфікованих працівників і мігрантів. Вони володіють ширшим ринком праці, більшою кількістю університетів, інноваційних підприємств і транспортною доступністю. Натомість сільські, периферійні та частина східних регіонів частіше стикаються з відтоком молоді, старінням місцевого населення та дефіцитом кадрів у базових сферах.

Особливо гостро демографічні проблеми можуть проявлятися в таких галузях:

1. **Охорона здоров'я** – через старіння населення зростає потреба в лікарях, медсестрах і персоналі догляду;
2. **Соціальний догляд** – збільшення кількості людей 80+ посилює потребу в довгостроковому догляді;
3. **Будівництво** – дефіцит працівників може стримувати житлове будівництво та інфраструктурні проєкти;
4. **Транспорт і логістика** – старіння кадрів і нестача водіїв можуть впливати на стабільність постачання;
5. **Освіта** – міграція й регіональні відмінності створюють різне навантаження на школи та дитячі садки;
6. **Промисловість та ІТ** – економіка потребує кваліфікованих спеціалістів для інноваційного розвитку.

Ці галузі мають не лише економічне, а й соціальне значення. Наприклад, нестача працівників у сфері догляду безпосередньо впливає на якість життя людей старшого віку. Дефіцит учителів або вихователів у регіонах із високою часткою мігрантів може ускладнювати інтеграцію дітей. Нестача будівельників може посилювати житлову кризу у великих містах. Тому демографічний вплив на ринок праці не обмежується підприємствами, а поширюється на повсякденне життя населення.

Економічна стабільність Німеччини також залежить від того, наскільки країна зможе підтримувати продуктивність праці. Якщо чисельність працездатного населення скорочується, економічне зростання може

забезпечуватися лише за рахунок підвищення продуктивності, автоматизації, цифровізації, залучення мігрантів і кращого використання внутрішнього трудового потенціалу. Саме тому демографічна проблема тісно пов'язана з технологічною модернізацією економіки.

У цьому контексті важливою є роль освіти та професійної підготовки. Старіння населення й дефіцит кадрів вимагають не лише залучення нових працівників, а й постійного оновлення навичок тих, хто вже працює. Для Німеччини, де значну роль відіграє система професійної освіти, це є важливим ресурсом адаптації до демографічних змін. Перекваліфікація, підвищення кваліфікації та дуальна освіта можуть допомогти частково зменшити розрив між потребами економіки та наявними трудовими ресурсами.

Загалом вплив демографічної ситуації на ринок праці Німеччини можна оцінити як багаторівневий. Він охоплює не лише кількість працівників, а й їхній вік, кваліфікацію, територіальне розміщення, галузеву структуру та здатність економіки пристосовуватися до змін. Демографічне старіння не означає негайної економічної кризи, однак воно створює довгострокові обмеження, які потребують системної відповіді.

На мою думку, головна складність для Німеччини полягає в тому, що країні потрібно одночасно вирішувати кілька пов'язаних завдань. З одного боку, необхідно підтримувати економічне зростання та конкурентоспроможність. З іншого - забезпечувати соціальну стабільність, фінансування пенсійної системи, інтеграцію мігрантів і рівномірний розвиток регіонів. Якщо ці процеси розглядати окремо, проблема виглядає лише демографічною або лише економічною. Насправді ж вона є комплексною, оскільки зміни у віковій структурі населення безпосередньо впливають на ринок праці, бюджет, соціальну інфраструктуру та регіональну політику.

Таким чином, демографічна ситуація є одним із ключових чинників, що визначають майбутню економічну стабільність Німеччини. Низька народжуваність, старіння населення та вихід численних поколінь на пенсію посилюють дефіцит робочої сили та збільшують навантаження на соціальні системи. Міграція, підвищення зайнятості старших вікових груп, активніше

залучення жінок до ринку праці, професійна освіта та технологічна модернізація можуть пом'якшити ці наслідки, але не усувають проблему повністю. Отже, демографічні трансформації в Німеччині вже сьогодні є не лише питанням населення, а й одним із головних викликів для ринку праці, економічної стабільності та довгострокового розвитку країни.

3.2. Регіональні диспропорції та виклики міграційної політики

Демографічні трансформації в Німеччині мають не лише загальнонаціональний, а й виразний регіональний характер. Це означає, що старіння населення, природне скорочення, міграційний приріст і зміни на ринку праці проявляються по-різному в окремих федеральних землях, великих містах, промислових регіонах і периферійних територіях. Саме тому аналіз демографічних процесів у Німеччині не може обмежуватися лише середніми показниками по країні. Середні значення часто приховують значні внутрішні відмінності, які мають важливе значення для регіональної політики, соціального планування та міграційного управління.

Однією з найпомітніших регіональних відмінностей є контраст між західними та східними землями. Як було показано у попередніх підрозділах, східні землі мають вищий середній вік населення, слабший природний демографічний потенціал і меншу частку іноземного населення. За даними Destatis, у 2024 році середній вік населення Німеччини становив 44,9 року, у західних землях – 44,5 року, тоді як у східних землях – 47,6 року [51]. Це свідчить про більш глибоке старіння східної частини країни, що є наслідком тривалого відтоку молоді, нижчої міграційної привабливості та історичних особливостей розвитку після об'єднання Німеччини.

Східні землі після 1990 року тривалий час втрачали населення через переїзд молодих і працездатних людей до західних регіонів, де були кращі можливості для працевлаштування, вищі доходи та ширший вибір освітніх і професійних траєкторій. У результаті в багатьох східних регіонах сформувалася менш сприятлива вікова структура: частка людей старшого віку зросла, а частка

молоді та сімей репродуктивного віку зменшилася. Це посилює природне скорочення населення та створило довгострокові труднощі для місцевих ринків праці, шкільної мережі, медичного забезпечення та соціальної інфраструктури.

Регіональні відмінності проявляються також у частці людей старшого віку. За прогнозними оцінками Destatis, у 2024 році частка населення віком 67 років і старше становила 24 % у східних землях без міст-земель, 20 % у західних землях і 17 % у містах-землях [65]. Це означає, що великі міські центри мають відносно молодшу вікову структуру, тоді як східні та периферійні території стикаються з глибшим старінням. Така ситуація формує нерівномірне навантаження на регіональні системи охорони здоров'я, догляду за літніми людьми, транспортну доступність і місцеві бюджети.

У суспільно-географічному аспекті можна виділити кілька основних типів регіонів за характером демографічних проблем:

1. Великі міста та агломерації, які приваблюють молодь, студентів, мігрантів і кваліфікованих працівників;
2. Економічно розвинені західні та південні землі з відносно стабільним демографічним потенціалом;
3. Східні землі з вищим рівнем старіння та слабшою міграційною привабливістю;
4. Периферійні та сільські території, що втрачають молоде населення;
5. Регіони з високою часткою іноземного населення, де особливо важливою є інтеграційна політика.

Особливе місце в регіональній демографічній структурі займають великі міста. Берлін, Гамбург, Мюнхен, Франкфурт-на-Майні, Штутгарт, Кельн і Дюссельдорф виступають центрами притягання населення. Вони концентрують університети, робочі місця, інноваційні галузі, транспортну інфраструктуру та мігрантські спільноти. Завдяки цьому великі міста мають відносно молодшу структуру населення і вищу міграційну активність. Водночас саме у великих містах найгостріше проявляються проблеми доступного житла, перевантаження шкіл, дитячих садків, медичних і соціальних служб.

На відміну від великих міст, багато сільських і периферійних районів

стикаються з протилежною проблемою – відтоком молоді та скороченням трудового потенціалу. Молоді люди часто переїжджають до великих міст для навчання або роботи, а назад повертаються не завжди. У результаті в периферійних регіонах зростає частка літніх людей, зменшується кількість дітей, скорочується потреба в школах, але зростає потреба в медичних і соціальних послугах. Такі території можуть поступово втрачати економічну активність і ставати більш залежними від державної підтримки.

Міграційна політика в цьому контексті має особливе значення. З одного боку, міграція допомагає Німеччині компенсувати природне скорочення населення і підтримувати ринок праці. З іншого боку, міграційні потоки розподіляються територіально нерівномірно. Найбільше іноземне населення проживає у великих і економічно розвинених землях. За даними Destatis, станом на 31 грудня 2025 року у Північному Рейні-Вестфалії проживало понад 3,26 млн іноземців, у Баварії – 2,39 млн, у Баден-Вюртемберзі – 2,19 млн, у Гессені – 1,36 млн, у Нижній Саксонії – 1,08 млн [63]. Така концентрація свідчить, що міграція посилює демографічний і трудовий потенціал насамперед тих регіонів, які й без того мають потужнішу економічну базу.

Таблиця 3.2

Регіональна концентрація іноземного населення у Німеччині
станом на 31.12.2025 р. [63]

Федеральна земля	Іноземне населення, осіб	Суспільно-географічне значення
Північний Рейн-Вестфалія	3 265 705	Найбільший промисловий і міграційний центр країни
Баварія	2 386 525	Економічно сильний регіон із високим попитом на робочу силу
Баден-Вюртемберг	2 192 400	Потужна промисловість, машинобудування, високотехнологічні галузі
Гессен	1 360 875	Фінансовий і транспортний центр, роль Франкфурта-на-Майні
Нижня Саксонія	1 084 595	Велика земля з промисловими, аграрними та міськими центрами
Берлін	994 590	Столиця, освітній, культурний і міграційний центр

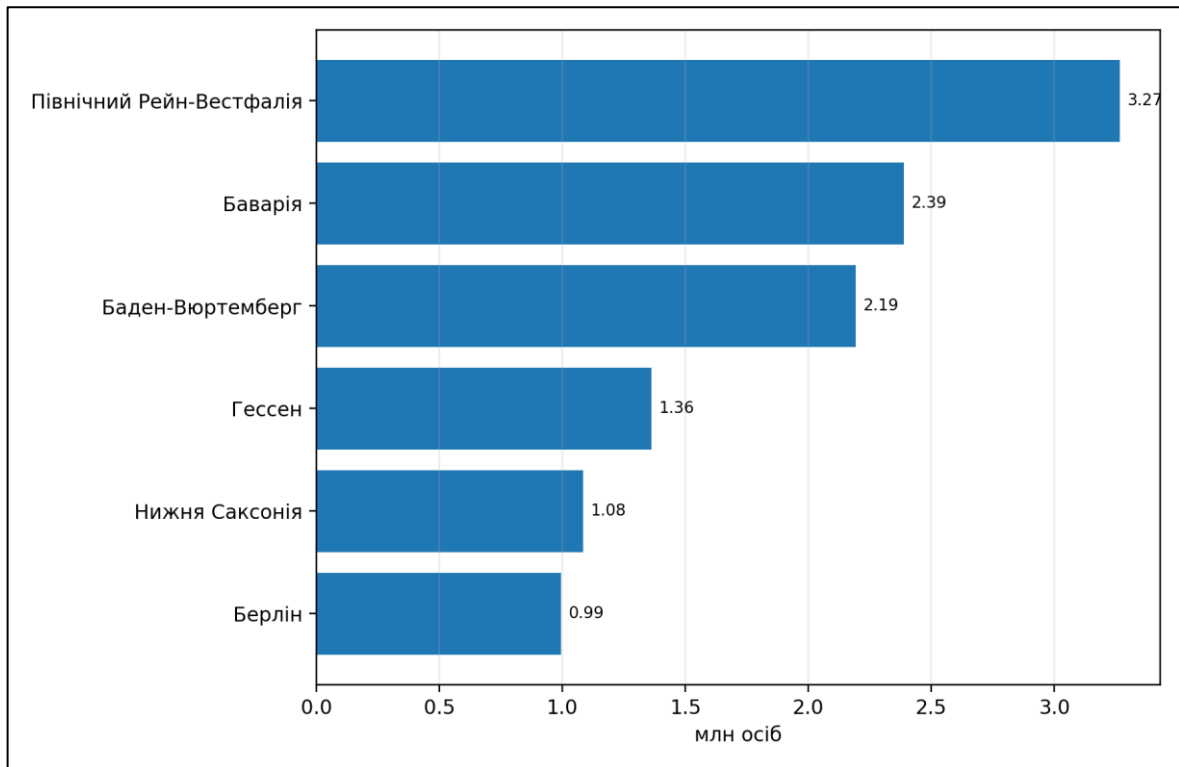

Рис. 3.2. Концентрація іноземного населення у провідних федеральних землях Німеччини [63]

Наведені дані підтверджують, що міграційні потоки не розподіляються рівномірно по території країни. Мігранти частіше обирають регіони з більшими ринками праці, наявністю родинних або етнічних мереж, кращим транспортним сполученням, університетами та можливостями для працевлаштування. Це є природним з погляду індивідуальної міграційної поведінки, але для держави така концентрація створює проблему регіонального дисбалансу. Там, де мігрантів багато, зростає навантаження на інфраструктуру; там, де мігрантів мало, старіння і дефіцит робочої сили залишаються гострими.

Особливо складною є ситуація з розміщенням шукачів притулку та біженців. У 2024 році Німеччина залишалася одним із головних напрямів для осіб, які шукають міжнародного захисту. За даними BAMF, у 2024 році було подано 229 751 первинну заяву на притулок і 21 194 повторні заяви, а основними країнами походження заявників були Сирія, Афганістан і Туреччина [60]. Це означає, що міграційна політика Німеччини має працювати не лише з трудовою міграцією, а й з вимушеною міграцією, яка потребує значно більшого соціального супроводу.

Вимушена міграція створює для регіонів інші виклики, ніж трудова або освітня. Якщо трудовий мігрант зазвичай прибуває з певною професійною метою, то біженець часто потребує житла, соціальної підтримки, мовних курсів, психологічної допомоги, влаштування дітей до школи та поступового входження на ринок праці. Тому для місцевих громад важливе не лише саме прибуття людей, а й наявність ресурсів для їхньої інтеграції. Без таких ресурсів навіть гуманітарно необхідне прийняття біженців може створювати соціальне напруження.

На мою думку, головна складність міграційної політики Німеччини полягає в тому, що вона має одночасно виконувати кілька різних функцій. По-перше, країна потребує мігрантів для підтримання ринку праці та компенсації демографічного старіння. По-друге, вона має гуманітарні зобов'язання щодо біженців і шукачів притулку. По-третє, держава повинна забезпечувати соціальну згуртованість, безпеку, рівний доступ до освіти та праці. Ці завдання не завжди легко поєднати, особливо коли міграційні потоки є великими й нерівномірно розподіляються між регіонами.

Виклики міграційної політики особливо помітні у великих містах. Саме там концентрується значна частина мігрантів, студентів, біженців і трудових працівників. У короткостроковій перспективі це може посилювати дефіцит житла, підвищувати навантаження на школи, дитячі садки, адміністративні служби та громадський транспорт. У довгостроковій перспективі успішна інтеграція мігрантів може стати ресурсом розвитку для міст, але лише за умови достатньої кількості мовних курсів, професійного навчання, доступу до легальної зайнятості та запобігання просторовій сегрегації.

Окремою проблемою є інтеграція мігрантів у ринок праці. OECD у звіті **International Migration Outlook 2025** наголошує, що питання міграції включає не лише самі міграційні потоки, а й трудову інтеграцію іммігрантів, зміни міграційної політики та участь роботодавців у процесі інтеграції [69]. Для Німеччини це важливо, тому що значна частина демографічного ефекту міграції залежить від того, чи зможуть прибулі люди реально працювати, сплачувати податки й соціальні внески, а не залишатися поза повноцінною зайнятістю.

Інтеграція на ринку праці ускладнюється кількома чинниками. До них належать недостатнє знання німецької мови, складність визнання іноземних дипломів, відмінності у професійній підготовці, бюрократичні процедури, нерівномірний доступ до інформації та іноді дискримінаційні бар'єри. Особливо це стосується висококваліфікованих мігрантів, які можуть мати освіту й досвід, але не одразу отримують можливість працювати за спеціальністю. Через це міграційний потенціал не завжди повністю використовується.

У практичному вимірі регіональні диспропорції та міграційна політика перетинаються у кількох ключових питаннях:

1. Як розподіляти мігрантів і біженців між федеральними землями та громадами;
2. Як забезпечити житлом новоприбулих у містах із дефіцитом доступного житла;
3. Як інтегрувати дітей мігрантів у школи та дитячі садки;
4. Як швидко включати дорослих мігрантів у мовне навчання та професійну підготовку;
5. Як спрямовувати трудових мігрантів у регіони, де є дефіцит робочої сили;
6. Як запобігати соціальній ізоляції та формуванню мігрантських анклавів;
7. Як зберегти баланс між економічними потребами країни й суспільним сприйняттям міграції.

Особливо важливим є питання спрямування міграції у регіони, які найбільше потребують робочої сили. Теоретично міграція могла б допомогти східним і периферійним регіонам компенсувати старіння та відтік молоді. Проте на практиці мігранти не завжди залишаються там, куди їх спочатку розподіляють, оскільки вони орієнтуються на наявність роботи, знайомих, громад, освітніх можливостей і транспорту. Тому просте адміністративне розселення не гарантує довгострокової інтеграції. Для цього потрібні реальні економічні стимули, житло, робочі місця та соціальна інфраструктура.

Важливо також враховувати, що міграційна політика є чутливою

суспільною темою. Якщо місцеве населення відчуває, що інфраструктура перевантажена, житло дорожчає, а школи й соціальні служби не справляються, це може посилювати невдоволення міграційною політикою. У такому разі навіть економічно необхідна міграція може сприйматися частиною суспільства як проблема. Тому держава має не лише регулювати міграційні потоки, а й пояснювати їхню роль, підтримувати місцеві громади та інвестувати в інфраструктуру.

Регіональні диспропорції мають значення і для політики довгострокового розвитку. Якщо великі міста продовжуватимуть концентрувати молодь, мігрантів, інвестиції та робочі місця, а периферія втрачатиме населення, просторовий розрив між регіонами може збільшуватися. Це може призвести до нерівномірного доступу до послуг, скорочення транспортної мережі, закриття шкіл і медичних пунктів у слабших регіонах. У свою чергу, це ще більше знижуватиме їхню привабливість для молоді та мігрантів.

Таблиця 3.3

Основні регіональні диспропорції та пов'язані з ними виклики
міграційної політики [51; 60; 63; 69]

Тип території	Демографічна характеристика	Основний виклик міграційної політики
Великі міста	Висока міграційна привабливість, молодша структура населення	Дефіцит житла, перевантаження шкіл і соціальних служб
Західні та південні землі	Потужний ринок праці, висока частка іноземного населення	Інтеграція мігрантів у зайнятість і суспільне життя
Східні землі	Вищий середній вік, слабший міграційний притік	Залучення й утримання молоді та трудових мігрантів
Периферійні райони	Відтік молоді, старіння, скорочення послуг	Створення умов для життя, роботи й довгострокового поселення
Регіони з великою кількістю біженців	Потреба в соціальній підтримці та адаптації	Житло, мова, освіта, працевлаштування, соціальна згуртованість

У цьому контексті міграційну політику Німеччини можна розглядати як один із ключових інструментів регіонального розвитку. Вона має не лише контролювати прибуття іноземців, а й допомагати збалансувати демографічні відмінності між регіонами. Однак для цього міграційна політика повинна бути тісно пов'язана з житловою, освітньою, трудовою, соціальною та регіональною політикою. Без такого комплексного підходу міграція може посилювати вже наявні територіальні контрасти.

Показовим є те, що Німеччина одночасно потребує кваліфікованих працівників і стикається з труднощами інтеграції частини мігрантів. З демографічного погляду міграція є необхідною, оскільки без неї населення країни скорочувалося б швидше, а дефіцит робочої сили був би ще гострішим. Проте з практичного погляду міграція стає корисною для економіки лише тоді, коли люди мають можливість вивчити мову, отримати роботу, орендувати житло, віддати дітей до школи та стати частиною місцевого суспільства.

На мою думку, саме регіональний рівень є найбільш показовим для оцінки міграційної політики. На рівні держави міграція може виглядати як позитивне сальдо, яке компенсує природне скорочення населення. Але на рівні конкретного міста, району або громади важливими стають інші питання: чи вистачає житла, чи є місця у школах, чи доступні мовні курси, чи існують робочі місця, чи готове місцеве населення до зростання культурного різноманіття. Саме тут видно, чи перетворюється міграція на ресурс розвитку, чи на джерело напруження.

Таким чином, регіональні диспропорції є однією з ключових особливостей демографічного розвитку Німеччини. Старіння населення, природне скорочення, відтік молоді та міграційний приріст проявляються нерівномірно в різних частинах країни. Великі міста й економічно сильні землі отримують найбільше переваг від міграції, але водночас стикаються з перевантаженням інфраструктури. Східні та периферійні регіони більше потребують демографічного оновлення, проте часто є менш привабливими для мігрантів. Отже, головний виклик міграційної політики полягає не лише в регулюванні кількості прибулих, а й у забезпеченні їхньої ефективної інтеграції

та більш збалансованого впливу міграції на регіональний розвиток країни.

3.3. Перспективи демографічного розвитку та можливості імплементації німецького досвіду в Україні

Перспективи демографічного розвитку Німеччини визначаються поєднанням кількох довготривалих тенденцій: низької народжуваності, старіння населення, зростання демографічного навантаження, потреби в робочій силі та значної ролі міграції. Як було показано в попередніх підрозділах, сучасна чисельність населення країни підтримується не природним відтворенням, а переважно позитивним міграційним сальдо. У майбутньому ця залежність може зберігатися, оскільки вікова структура населення вже сформована таким чином, що кількість людей пенсійного віку зростатиме швидше, ніж чисельність молодших поколінь.

За прогнозами Федерального статистичного відомства Німеччини, до 2035 року кожна четверта особа в країні буде віком 67 років і старше. Для порівняння, у 2024 році до цієї вікової групи належала приблизно кожна п'ята особа [73]. Це означає, що вже у найближчі десять років Німеччина відчує значне посилення демографічного навантаження на працездатне населення, пенсійну систему, медицину та сферу соціального догляду.

Особливістю майбутньої демографічної ситуації є те, що вона не обмежується лише збільшенням частки людей старшого віку. Старіння населення супроводжуватиметься зменшенням частки працездатного населення, дефіцитом кадрів у ключових галузях, зростанням потреби в довгостроковому догляді та необхідністю адаптації економіки до нової вікової структури. За попередніми прогнозами Destatis, кількість людей віком 67 років і старше мала зрости приблизно на 4 млн осіб до середини 2030-х років, а після цього очікується значне збільшення кількості людей віком 80 років і старше [74].

У довгостроковій перспективі Німеччина може зіткнутися з поступовим скороченням населення, якщо низька народжуваність не буде компенсована достатнім рівнем міграції. Прогнози Eurostat для Європейського Союзу також підтверджують загальноєвропейську тенденцію: населення ЄС, за базовим

сценарієм, може досягти максимуму наприкінці 2020-х років, після чого поступово зменшуватиметься до середини та кінця XXI століття [75]. Це означає, що Німеччина розвиватиметься в умовах ширшої європейської демографічної трансформації, де конкуренція за трудові ресурси та молоде населення лише посилюватиметься.

Для оцінки майбутнього демографічного розвитку Німеччини доцільно виділити кілька можливих напрямів:

1. Збереження низької народжуваності та подальше старіння населення;
2. Зростання ролі міграції як компенсаторного чинника;
3. Посилення дефіциту робочої сили у сфері догляду, медицині, будівництві, транспорті та промисловості;
4. Збільшення навантаження на пенсійну систему та систему охорони здоров'я;
5. Поглиблення регіональних відмінностей між великими містами, економічно сильними землями та периферійними районами;
6. Необхідність активнішої сімейної, трудової, міграційної та регіональної політики.

Найбільш очевидною перспективою є подальше старіння населення. Навіть якщо народжуваність у майбутньому дещо зросте, це не зможе швидко змінити вікову структуру, оскільки демографічні процеси мають інерційний характер. Діти, народжені сьогодні, увійдуть на ринок праці лише через два десятиліття. Натомість покоління, які вже досягли передпенсійного віку, перейдуть до категорії пенсіонерів значно швидше. Саме тому коротко- та середньострокові перспективи Німеччини пов'язані передусім не з різким омолодженням населення, а з адаптацією до старіння.

Водночас збереження економічної стабільності вимагатиме комплексної політики. Лише підвищення народжуваності не може бути достатнім рішенням. Так само міграція не може повністю замінити природне відтворення населення. Тому Німеччина має поєднувати кілька напрямів демографічної та соціально-економічної політики:

- підтримку сімей із дітьми;

- розвиток доступної системи дошкільної освіти;
- створення умов для поєднання роботи й батьківства;
- залучення жінок до ринку праці без погіршення сімейних можливостей;
- підтримку зайнятості старших вікових груп;
- залучення кваліфікованих мігрантів;
- інтеграцію мігрантів у ринок праці та суспільне життя;
- розвиток регіонів, які втрачають населення.

На мою думку, головний висновок із німецького досвіду полягає в тому, що демографічні проблеми не можна вирішувати лише одним інструментом. Якщо країна робить ставку тільки на міграцію, вона може тимчасово підтримати чисельність населення, але отримає нові виклики інтеграції, житла, освіти та соціальної згуртованості. Якщо робити ставку лише на підвищення народжуваності, результат буде відкладеним у часі та не вирішить поточний дефіцит робочої сили. Якщо ж обмежитися лише підвищенням пенсійного віку, це може бути соціально складним і не завжди справедливим для людей, які працюють у фізично важких професіях. Тому ефективна демографічна політика має бути комплексною.

Особливе значення в майбутньому матиме міграційна політика. Для Німеччини міграція вже стала не тимчасовим явищем, а постійною складовою демографічного розвитку. Вона допомагає компенсувати природне скорочення, підтримує ринок праці та частково омолоджує населення великих міст. Однак міграція буде корисною лише тоді, коли вона супроводжуватиметься якісною інтеграцією. Це означає доступ до мовних курсів, освіти, легального працевлаштування, визнання дипломів, житла та соціальної участі.

Якщо ці умови не будуть забезпечені, міграція може посилювати соціальну нерівність, формувати просторову сегрегацію та викликати напруження в суспільстві. Саме тому в Німеччині питання міграції дедалі більше пов'язується не лише з демографією, а й з регіональною політикою, житловим плануванням, освітою, ринком праці та місцевим самоврядуванням. Це особливо важливо для великих міст, які одночасно є центрами економічного

розвитку й основними пунктами концентрації мігрантів.

Таблиця 3.4

Основні напрями адаптації Німеччини до демографічних змін [73–77]

Напрямок політики	Зміст заходів	Очікуваний результат
Сімейна політика	Підтримка сімей, дитячі садки, поєднання роботи й батьківства	Пом'якшення падіння народжуваності
Трудова політика	Залучення жінок, старших працівників, перекваліфікація	Підтримка ринку праці
Міграційна політика	Залучення кваліфікованих мігрантів, інтеграція, мовна адаптація	Компенсація дефіциту робочої сили
Пенсійна політика	Адаптація пенсійної системи до старіння	Зменшення фінансового тиску
Регіональна політика	Підтримка периферійних і східних земель	Зменшення територіальних диспропорцій
Освітня політика	Професійна освіта, дуальна система, визнання кваліфікацій	Підвищення якості трудового потенціалу

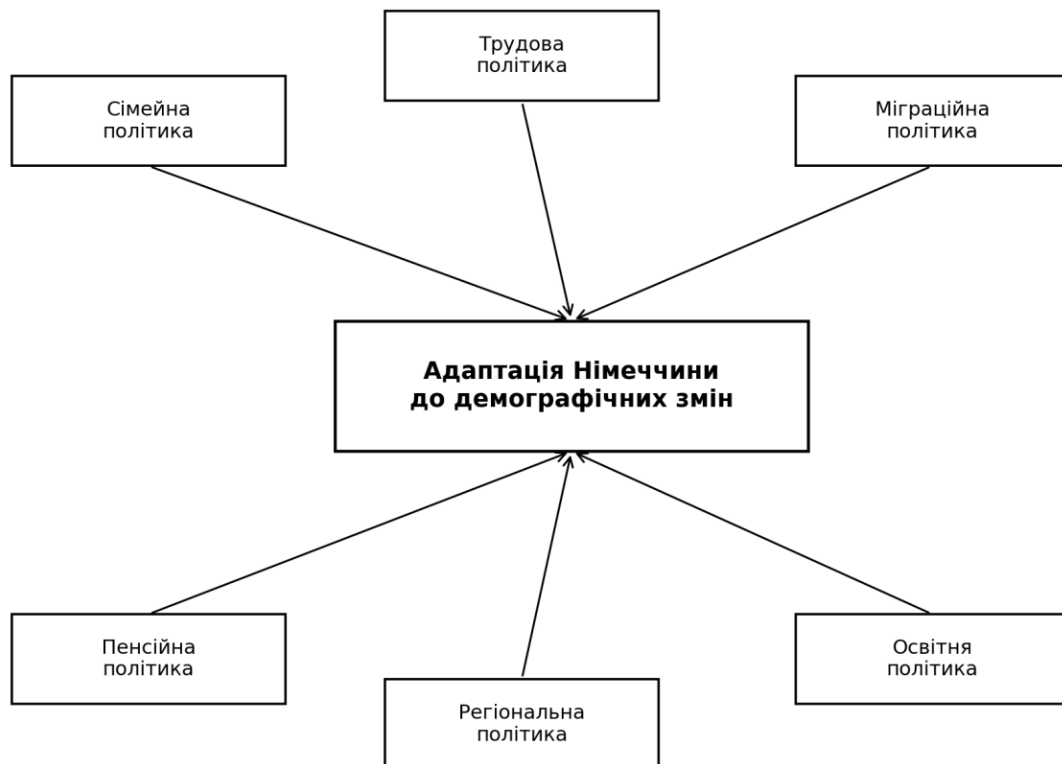

Рис. 3.3. Основні напрями адаптації Німеччини до демографічних змін [73–77]

У перспективі важливу роль відіграватиме і технологічна модернізація. Автоматизація, цифровізація та використання нових технологій можуть частково компенсувати скорочення робочої сили, підвищуючи продуктивність праці. Однак технології не можуть повністю замінити людський ресурс у таких сферах, як медицина, догляд за літніми людьми, освіта, соціальна робота та частина сервісних професій. Тому демографічна адаптація має поєднувати технологічний розвиток із людським капіталом.

Важливим є також регіональний аспект майбутнього демографічного розвитку. Великі міста й економічно розвинені землі, ймовірно, залишатимуться більш привабливими для молоді та мігрантів. Водночас східні й периферійні регіони можуть і надалі стикатися зі старінням, скороченням населення та дефіцитом послуг. Якщо ці диспропорції не будуть пом'якшені, територіальний розрив між динамічними центрами й слабшими регіонами може посилитися. Тому одним із завдань державної політики має бути не лише підтримка загальної чисельності населення, а й забезпечення більш збалансованого регіонального розвитку.

Досвід Німеччини є важливим і для України, хоча безпосередньо переносити його механічно неможливо. Україна має власну демографічну ситуацію, яка ускладнена війною, масштабною зовнішньою міграцією, внутрішнім переміщенням населення, втратами людського потенціалу, руйнуванням інфраструктури та невизначеністю щодо повернення частини громадян після завершення бойових дій. Тому українська демографічна політика має формуватися з урахуванням власних умов, але певні елементи німецького досвіду можуть бути корисними.

Насамперед для України важливим є розуміння того, що демографічна політика не може бути ізольованою від економічної, соціальної, міграційної та регіональної політики. Якщо держава хоче стимулювати повернення населення, підвищення народжуваності та збереження людського капіталу, вона має одночасно забезпечувати робочі місця, житло, безпеку, доступну освіту, медицину та перспективи розвитку для молоді. Німецький досвід показує, що навіть економічно сильна держава не може повністю уникнути демографічних

проблем, якщо народжуваність тривалий час залишається низькою, а населення старіє.

Для України можуть бути корисними такі елементи німецького досвіду:

1. Використання якісної статистичної бази для демографічного планування;
2. Поєднання сімейної, трудової та міграційної політики;
3. Розвиток професійної освіти й перекваліфікації;
4. Підтримка зайнятості жінок і створення умов для поєднання роботи та сім'ї;
5. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади;
6. Регіональний підхід до демографічного відновлення;
7. Залучення діаспори та стимулювання повернення громадян;
8. Розвиток системи догляду за людьми старшого віку.

Особливо актуальним для України є питання повернення мігрантів і збереження зв'язку з громадянами, які виїхали за кордон. Німеччина показує, що міграція може суттєво змінювати демографічний і трудовий потенціал країни. Для України ж важливо не лише враховувати втрати від еміграції, а й створювати умови для повернення людей після війни. Це означає, що демографічна політика має включати не тільки соціальні виплати або декларативні програми, а й реальні умови для життя: безпеку, роботу, житло, освіту для дітей і довіру до майбутнього.

Водночас німецький досвід також показує обмеження міграційної політики. Міграція може допомагати економіці, але лише за умови ефективної інтеграції. Для України це важливо у двох напрямках. По-перше, внутрішньо переміщені особи мають бути інтегровані в нові громади, а не залишатися тимчасовим соціальним навантаженням. По-друге, у разі майбутнього залучення іноземної робочої сили Україна також зіткнеться з питаннями мови, житла, соціальної адаптації та місцевого сприйняття.

На мою думку, найважливіший урок Німеччини для України полягає в тому, що демографічна стійкість формується не лише кількістю населення, а якістю умов життя. Люди залишаються або повертаються туди, де є безпека,

робота, житло, освіта, медицина та відчуття перспективи. Тому демографічне відновлення України після війни має бути пов'язане з відбудовою економіки, розвитком регіонів, підтримкою сімей і створенням умов для повернення молодого та працездатного населення.

Таблиця 3.5

Можливості використання німецького досвіду для України

Елемент німецького досвіду	Можливе значення для України	Обмеження застосування
Розвинена статистична система	Планування демографічної та регіональної політики	Потреба в оновленні українських реєстрів після війни
Підтримка сімей і зайнятості жінок	Стимулювання народжуваності та економічної активності	Необхідність фінансових ресурсів
Професійна освіта та перекваліфікація	Повернення людей на ринок праці, адаптація ВПО	Потреба в модернізації освіти
Міграційна та інтеграційна політика	Повернення українців, інтеграція ВПО, можливе залучення працівників	Відмінність українських умов від німецьких
Регіональна політика	Відновлення депресивних і постраждалих регіонів	Вплив безпекової ситуації
Система догляду за літніми людьми	Підготовка до старіння населення	Обмеженість соціальної інфраструктури

Перспективи демографічного розвитку Німеччини свідчать, що навіть стабільна й економічно сильна держава стикається з серйозними обмеженнями, якщо демографічна структура стає несприятливою. Старіння населення, дефіцит робочої сили, зростання соціальних витрат і регіональні диспропорції потребують системної відповіді. Німеччина має ресурси для адаптації, однак успіх залежатиме від того, наскільки ефективно вона зможе поєднати сімейну, трудову, міграційну, пенсійну та регіональну політику.

Таким чином, майбутній демографічний розвиток Німеччини залежатиме від здатності країни адаптуватися до старіння населення, підтримувати ринок праці, ефективно інтегрувати мігрантів і зменшувати регіональні диспропорції. Міграція залишатиметься важливим чинником демографічної стабільності, але

вона не може бути єдиним рішенням. Для України німецький досвід є корисним насамперед як приклад комплексного підходу до демографічних проблем. Його головний урок полягає в тому, що демографічна політика має бути пов'язана з якістю життя, економічною перспективою, регіональним розвитком і довірою населення до майбутнього.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було здійснено комплексну суспільно-географічну характеристику демографічних процесів у Німеччині, виявлено їх просторово-часову динаміку та оцінено вплив на соціально-економічний стан країни. У роботі демографічні процеси розглядалися не лише як зміна чисельності населення, а як складна система взаємопов'язаних явищ, що охоплює природний рух населення, міграцію, статеву-вікову структуру, демографічне старіння, регіональні відмінності та наслідки для ринку праці й соціально-економічної стабільності.

1. У першому розділі було розкрито теоретико-методичні засади дослідження демографічних процесів у межах суспільної географії. Встановлено, що демографічні процеси є важливим об'єктом суспільно-географічного аналізу, оскільки вони безпосередньо впливають на розвиток територіальних суспільних систем, розміщення населення, формування трудового потенціалу, соціальної інфраструктури та регіональної політики. Особливість суспільно-географічного підходу полягає в тому, що населення розглядається не лише як статистична сукупність, а як просторово організована система, розвиток якої залежить від історичних, економічних, соціальних, політичних та міграційних чинників.

Було обґрунтовано систему показників та методів геодемографічного аналізу. До основних показників, використаних у роботі, належать чисельність населення, природний приріст або скорочення, народжуваність, смертність, сумарний коефіцієнт народжуваності, міграційне сальдо, статеву-вікову структуру, частка осіб старшого віку, демографічне навантаження, щільність населення та регіональні відмінності розселення. Методичну основу дослідження склали літературно-аналітичний, статистичний, порівняльно-географічний, картографічний, графічний методи, а також елементи прогнозного аналізу. Використання цих методів дозволило перейти від загального опису населення Німеччини до комплексної характеристики його динаміки та просторових особливостей.

2. Охарактеризовано сучасний стан та динаміку природного руху населення Німеччини. Встановлено, що природний рух населення країни має стійко від'ємний характер: кількість померлих стабільно перевищує кількість народжених. У 2024 році в Німеччині народилося 677,1 тис. дітей, тоді як кількість померлих становила понад 1,0 млн осіб, що сформувало природне скорочення приблизно на 330,6 тис. осіб [45]. Отже, природне відтворення вже не забезпечує збереження чисельності населення країни. Загальна демографічна стабільність Німеччини підтримується переважно не за рахунок природного приросту, а завдяки позитивному міграційному сальдо.

3. Проаналізовано трансформацію статево-вікової структури та особливості демографічного старіння. Німеччина належить до країн із високим рівнем старіння населення. У 2024 році частка осіб віком 60 років і старше перевищувала 30 % населення, а кількість людей віком 65+ зросла з 12,0 млн у 1991 році до 19,0 млн у 2024 році [52]. Середній вік населення країни становив 44,9 року, при цьому у східних землях він був вищим, ніж у західних [51]. Це свідчить про нерівномірність процесу старіння та про його зв'язок із регіональними особливостями міграції, ринку праці й попереднього демографічного розвитку. Демографічне старіння створює довгострокові виклики для пенсійної системи, охорони здоров'я, соціального догляду та ринку праці.

4. Досліджено роль міграційних процесів у формуванні територіальних особливостей населення Німеччини. Було встановлено, що міграція є одним із головних чинників трансформації демографічного потенціалу країни. У 2024 році міграційне сальдо становило понад +430 тис. осіб, що дозволило компенсувати природне скорочення населення [56]. Міграція поповнює працездатні вікові групи, частково омолоджує населення великих міст і підтримує економічну активність країни. Водночас міграційний чинник має подвійний характер: з одного боку, він є необхідним ресурсом для Німеччини в умовах старіння населення, а з іншого - створює практичні виклики, пов'язані з житлом, освітою, мовною адаптацією, інтеграцією на ринку праці та соціальною згуртованістю.

5. Виявлено регіональні відмінності демографічного розвитку федеральних земель Німеччини. Найбільший демографічний і міграційний потенціал зосереджений у великих містах, західних і південних землях, зокрема у Північному Рейні-Вестфалії, Баварії, Баден-Вюртемберзі, Гессені та Нижній Саксонії. Ці регіони мають потужні ринки праці, розвинену інфраструктуру та високу міграційну привабливість. Натомість східні й периферійні регіони характеризуються вищим середнім віком населення, слабшою міграційною привабливістю та гострішими проблемами старіння. Отже, демографічний розвиток Німеччини має чітко виражений просторовий характер, а загальнонаціональні показники не повністю відображають внутрішні територіальні контрасти.

6. Оцінено соціально-економічні наслідки демографічних змін та окреслено перспективи розвитку населення Німеччини. Встановлено, що низька народжуваність, старіння населення та вихід численних поколінь на пенсію посилюють дефіцит робочої сили й збільшують навантаження на соціальні системи. Особливо вразливими є сфери охорони здоров'я, соціального догляду, будівництва, транспорту, логістики, освіти, промисловості та інформаційних технологій. У перспективі, за прогнозами, до 2035 року кожна четверта особа в Німеччині буде віком 67 років і старше [73]. Це вимагатиме від країни комплексної політики, спрямованої на підтримку сімей, розвиток професійної освіти, залучення жінок і старших працівників до ринку праці, інтеграцію мігрантів, технологічну модернізацію та зменшення регіональних диспропорцій.

Окремо слід зазначити, що досвід Німеччини має практичне значення для України, хоча не може бути механічно перенесений на українські умови. Україна має власну складну демографічну ситуацію, посилену війною, зовнішньою міграцією, внутрішнім переміщенням населення, втратами людського потенціалу та руйнуванням інфраструктури. Проте німецький досвід демонструє важливість комплексного підходу до демографічної політики. Для України корисними можуть бути розвиток якісної статистичної бази, підтримка сімей, професійна освіта, інтеграція внутрішньо переміщених осіб, створення

умов для повернення громадян, залучення діаспори та посилення регіональної політики.

Таким чином, мету кваліфікаційної роботи було досягнуто. У роботі здійснено комплексну суспільно-географічну характеристику демографічних процесів у Німеччині, визначено їх просторово-часову динаміку та оцінено вплив на соціально-економічний стан країни. Доведено, що сучасна демографічна ситуація Німеччини характеризується поєднанням природного скорочення населення, низької народжуваності, демографічного старіння та високої ролі міграції. Ці процеси мають нерівномірний регіональний прояв і створюють довгострокові виклики для ринку праці, пенсійної системи, соціальної інфраструктури, міграційної політики та економічної стабільності. Водночас досвід Німеччини показує, що демографічні проблеми можуть бути пом'якшені лише за умови комплексної державної політики, яка поєднує сімейні, трудові, міграційні, соціальні та регіональні інструменти розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Немець Л. М., Мезенцев К. В. Соціальна географія. Київ, 2019. – С. 102–118.
2. Яворська В. В. Методологічні принципи дослідження геодемографічних процесів. 2013. – С. 16–17.
3. Анісімова Г. М., Молнар Й. Й., Молнар Д. С. С. Географія населення. Ужгород-Берегово, 2012. – С. 7.
4. Сумський державний університет. Методика вивчення демографічних показників. Суми, 1973. – С. 6–12.
5. Statista – платформа статистичних даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.statista.com/> (дата звернення: 18.05.2026).
6. Бовкун О. А. Соціальна і демографічна статистика: навчальний посібник для закладів вищої освіти. Умань, 2019. – С. 6–61.
7. Destatis – Statistisches Bundesamt. Wiesbaden, 2021–2023.
8. First-time mothers in Germany now over 30 on average [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/en/first-time-mothers-in-germany-now-over-30-on-average/a-61668456> (дата звернення: 18.05.2026).
9. Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung (BiB). Wiesbaden, 2020–2023.
10. German Socio-Economic Panel (SOEP). Data 1984–2022, EU-Edition. Berlin: DIW Berlin, 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.diw.de/en/diw_01.c.918103.en/edition (дата звернення: 30.11.2025).
11. Max Planck Institute for Demographic Research (MPIDR). Rostock, 2021.
12. Lesthaeghe R. The Second Demographic Transition: A Concise Overview of Its Development. Brussels University Press, 2010.
13. Van de Kaa D. J. Europe's Second Demographic Transition. Population Bulletin, 1987.
14. Coleman D. Immigration and the Third Demographic Transition. Oxford University Working Papers, 2006.
15. Zelinsky W. The Hypothesis of the Mobility Transition. Geographical Review, 1971.

16. Ravenstein E. G. The Laws of Migration. Journal of the Statistical Society of London, 1885.
17. Birg H. Die demographische Zeitenwende: der Bevölkerungsrückgang in Deutschland und Europa. München, 2004. – С. 45–49, 112–118.
18. Dorbritz J. Demographische Trends in Deutschland. Wiesbaden: BiB, 1998. – С. 27–31.
19. Scholz R. Bevölkerungsgeographie Deutschlands. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2003. – С. 65–130.
20. UNHCR. Germany: Post-war Population Movements. Geneva, 2000.
21. MPIDR. Population and Development Reports. Rostock, 2021.
22. Eurostat. Migration Statistics. Luxembourg, 2023.
23. Destatis. Fluchtmigration 2015. Wiesbaden, 2016.
24. BAMF. Migrationsbericht. Berlin, 2017.
25. Destatis. Aufenthalte ukrainischer Staatsangehöriger 2022–2024. Wiesbaden, 2024.
26. Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung (BiB). Demografische Lage Deutschlands. Wiesbaden, 2023.
27. Deutscher Mieterbund. Wohnungsmarktbericht. Berlin, 2023.
28. OECD. International Migration Outlook. Paris, 2023.
29. BAMF Research Centre. Integration Report. Nürnberg, 2022.
30. Forschungsgruppe Wahlen. Wahlstudien. Mannheim, 2019.
31. Bundesagentur für Arbeit. Fachkräfteengpassanalyse. Nürnberg, 2023–2024.
32. IW – Institut der Deutschen Wirtschaft. Arbeitsmarkt- und Fachkräftestudien. Köln, 2024.
33. OECD. OECD Economic Surveys: Germany 2025. Paris, 2025.
34. У Німеччині працює рекордна кількість пенсіонерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/u-nimeccini-pracue-rekordna-kilkist-pensioneriv/a-72829573> (дата звернення: 18.05.2026).
35. Fachkräftemangel: Німеччина у пошуку фахівців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://germanupgrade.com/tpost/5zg2d33y31-fachkrftemangel->

[nmechchina-u-poshuku-fah](#) (дата звернення: 18.05.2026).

36. Масовий дефіцит кваліфікованих працівників у Німеччині (2022) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://indeksonline.net/uk/mungesa-e-punetoreve-te-kualifikuar-rekord-me-2022-ne-gjermani-keta-jane-sektoret-me-te-prekur-4/> (дата звернення: 18.05.2026).

37. GMK Center. ВВП Німеччини у 2023 році скоротився вперше з 2020 року на 0,3 % р/р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gmk.center/ua/news/vvp-nimechchini-u-2023-roci-skorotivsya-vpershe-z-2020-roku-na-0-3-r-r/> (дата звернення: 18.05.2026).

38. Destatis. Німеччина встановила рекорд за кількістю працездатного населення. 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://amalberlin.de/ua/news/німеччина-встановила-рекорд-за-кільк/> (дата звернення: 18.05.2026).

39. TheGlobalEconomy.com. Germany – Fertility rate [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.theglobaleconomy.com/Germany/Fertility_rate/ (дата звернення: 18.05.2026).

40. Finance.ua. У яких містах Німеччини найвища та найнижча вартість оренди та купівлі житла. Digital Daily News. 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/u-yakyh-mistah-nimechchyny-nayvyshha-ta-naynyzhcha-vartist-orendy-ta-kupivli-zhytla> (дата звернення: 18.05.2026).

41. Destatis. Bevölkerungsstand und Bevölkerungsentwicklung. Wiesbaden, 2024. – С. 45–47.

42. Destatis. Migration – Bevölkerung in Deutschland. Wiesbaden, 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration/_node.html (дата звернення: 18.05.2026).

43. Destatis. Bevölkerung im Jahr 2024 um 100 000 Menschen gewachsen. Pressemitteilung Nr. 030 vom 23. Januar 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2025/01/PD25_030_124.html (дата звернення: 18.05.2026).

44. Eurostat. Population and population change statistics. Statistics Explained. Luxembourg, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_and_population_change_statistics (дата

звернения: 18.05.2026).

45. Destatis. Population movement: Births and deaths. Wiesbaden, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Births/Tables/birth-deaths.html> (дата

звернения: 18.05.2026).

46. Destatis. Decline in fertility rate slowed significantly in 2024. Press release No. 259 of 17 July 2025. Wiesbaden, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.destatis.de/EN/Press/2025/07/PE25_259_12.html (дата

звернения: 18.05.2026).

47. Destatis. Population as of 31.12.2024 by nationality and federal states. Wiesbaden, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Current-Population/Tables/population-by-laender-basis-2022.html> (дата

звернения: 18.05.2026).

48. Destatis. Live births by citizenship of mother. Wiesbaden, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Births/Tables/live-birth-citizenship.html> (дата

звернения: 18.05.2026).

49. Destatis. Live births by region. Wiesbaden, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Births/Tables/live-birth-total.html> (дата

звернения: 18.05.2026).

50. Destatis. Population by age groups 2011 to 2024. Germany. Wiesbaden, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Current-Population/Tables/population-by-age-groups-2011-to-2024.html>

[Population/Tables/population-by-age-groups-basis-2022.html](https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Current-Population/Tables/population-by-age-groups-basis-2022.html) (дата звернення: 18.05.2026).

51. Destatis. Population by territory and average age, 1990 to 2024. Wiesbaden, 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Current-Population/Tables/population-by-territory-and-average-age-basis-2022.html> (дата звернення: 18.05.2026).

52. Destatis. Bevölkerung: Ältere Menschen. Wiesbaden, 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Themen/Querschnitt/Demografischer-Wandel/Aeltere-Menschen/bevoelkerung-ab-65-j.html> (дата звернення: 18.05.2026).

53. Eurostat. Population structure and ageing. Statistics Explained. Luxembourg, 2026 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing (дата звернення: 18.05.2026).

54. Destatis. Population aged 65 years or older, international comparison. Wiesbaden, 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.destatis.de/EN/Themes/Countries-Regions/International-Statistics/Data-Topic/Tables/BasicData_Population65.html (дата звернення: 18.05.2026).

55. Destatis. By 2035, one quarter of Germany's population will be aged 67 or over. Press release No. 446 of 11 December 2025. Wiesbaden, 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.destatis.de/EN/Press/2025/12/PE25_446_12.html (дата звернення: 18.05.2026).

56. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Migration Report of the Federal Government 2024. Executive Summary. Nürnberg, 2026 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Forschung/Migrationsberichte/migrationsbericht-2024-kurzfassung.pdf> (дата звернення: 18.05.2026).

57. Destatis. Sharp rise in labour migration in 2022. Press release No. 165 of 27 April 2023. Wiesbaden, 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://www.destatis.de/EN/Press/2023/04/PE23_165_125.html (дата звернення: 18.05.2026).

58. Eurostat. Migration and asylum in Europe – 2025 edition. Luxembourg, 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/migration-2025> (дата звернення: 18.05.2026).

59. Destatis. 1.1 million arrivals of people from Ukraine in 2022. Press release. Wiesbaden, 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.destatis.de/EN/Press/2023/02/PE23_N010_12411.html (дата звернення: 18.05.2026).

60. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Figures on asylum. Nürnberg, 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bamf.de/EN/Themen/Statistik/Asylzahlen/asylzahlen-node.html> (дата звернення: 18.05.2026).

61. Destatis. Foreign population, 2018 to 2025 by selected citizenships. Wiesbaden, 2026 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/Tables/foreigner-citizenship-time-serie.html> (дата звернення: 18.05.2026).

62. Destatis. Foreign population by age groups and selected citizenships on 31 December 2025. Wiesbaden, 2026 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/Tables/foreigner-age-groups.html> (дата звернення: 18.05.2026).

63. Destatis. Foreign population on 31 December 2025, by Land. Wiesbaden, 2026 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/Tables/foreign-population-laender.html> (дата звернення: 18.05.2026).

64. Destatis. Employment figures largely unchanged in 2025. Press release No. 001 of 2 January 2026. Wiesbaden, 2026 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.destatis.de/EN/Press/2026/01/PE26_001_13321.html (дата звернення: 18.05.2026).

65. Destatis. By 2035, one quarter of Germany's population will be aged 67 or

over. Press release No. 446 of 11 December 2025. Wiesbaden, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.destatis.de/EN/Press/2025/12/PE25_446_12.html (дата звернения: 18.05.2026).

66. Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung. Shortage of skilled workers. Nürnberg, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://iab.de/en/topics/special-topics/shortage-of-skilled-workers/> (дата звернения: 18.05.2026).

67. OECD. OECD Economic Surveys: Germany 2025. Paris: OECD Publishing, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-germany-2025_39d62aed-en.html (дата звернения: 18.05.2026).

68. Destatis. Employment of older people in Germany and the EU increased markedly within ten years. Wiesbaden, 2023 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.destatis.de/EN/Press/2023/01/PE23_N003_13.html (дата звернения: 18.05.2026).

69. OECD. International Migration Outlook 2025. Paris: OECD Publishing, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.oecd.org/en/publications/international-migration-outlook-2025_355ae9fd-en.html (дата звернения: 18.05.2026).

70. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Migrationsbericht der Bundesregierung 2024. Kurzfassung. Nürnberg, 2026 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Forschung/Migrationsberichte/migrationsbericht-2024-kurzfassung.pdf> (дата звернения: 18.05.2026).

71. Destatis. Foreign population on 31 December 2025, by Land. Wiesbaden, 2026 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/Tables/foreign-population-laender.html> (дата звернения: 18.05.2026).

72. Destatis. Population by territory and average age, 1990 to 2024. Wiesbaden, 2025 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Current->

[Population/Tables/population-by-territory-and-average-age-basis-2022.html](https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2022/12/PST_22_446_12.html) (дата звернення: 18.05.2026).

73. Destatis. By 2035, one quarter of Germany's population will be aged 67 or over. Press release No. 446 of 11 December 2025. Wiesbaden, 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.destatis.de/EN/Press/2025/12/PE25_446_12.html (дата звернення: 18.05.2026).

74. Destatis. 4 million more people aged 67 or over will live in Germany in 2035. Press release No. 511 of 2 December 2022. Wiesbaden, 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.destatis.de/EN/Press/2022/12/PE22_511_124.html (дата звернення: 18.05.2026).

75. Eurostat. Population projections in the EU. Statistics Explained. Luxembourg, 2026 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_projections_in_the_EU (дата звернення: 18.05.2026).

76. Eurostat. Population structure and ageing. Statistics Explained. Luxembourg, 2026 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing (дата звернення: 18.05.2026).

77. OECD. OECD Economic Surveys: Germany 2025. Paris: OECD Publishing, 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-germany-2025_39d62aed-en.html (дата звернення: 18.05.2026).

78. Regionalatlas Deutschland. Interaktiver Regionalatlas. Statistische Ämter des Bundes und der Länder. Wiesbaden, 2024–2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.destatis.de/DE/Service/Statistik-Visualisiert/RegionalatlasAktuell.html> (дата звернення: 24.05.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Розрахунок коефіцієнта народжуваності за федеральними землями Німеччини
у 2024 році

Федеральна земля	Чисельність населення, осіб	Кількість народжених, осіб	Народжених на 1000 осіб населення
Гамбург	1 862 565	17 553	9,4
Берлін	3 685 265	33 749	9,2
Бремен	704 881	6 251	8,9
Баден-Вюртемберг	11 245 898	97 507	8,7
Баварія	13 248 928	114 365	8,6
Північний Рейн- Вестфалія	18 034 454	152 688	8,5
Гессен	6 280 793	53 089	8,5
Нижня Саксонія	8 004 489	65 646	8,2
Рейнланд-Пфальц	4 129 569	33 606	8,1
Саарланд	1 012 141	7 566	7,5
Шлезвіг-Гольштейн	2 959 517	21 760	7,4
Саксонія	4 042 422	24 697	6,1
Бранденбург	2 556 747	15 154	5,9
Саксонія-Ангальт	2 135 597	12 526	5,9
Мекленбург-Передня Померанія	1 573 597	9 157	5,8
Тюрингія	2 100 277	11 803	5,6

Джерело: розраховано автором за даними [47, 48]

Додаток Б

Таблиця Б.1

Розрахунок частки іноземного населення у федеральних землях Німеччини

Федеральна земля	Населення станом на 31.12.2024 р., осіб	Іноземне населення станом на 31.12.2025 р., осіб	Частка іноземного населення, %
Берлін	3 685 265	994 590	27,0
Бремен	704 881	164 135	23,3
Гессен	6 280 793	1 360 875	21,7
Гамбург	1 862 565	387 845	20,8
Баден-Вюртемберг	11 245 898	2 192 400	19,5
Північний Рейн-Вестфалія	18 034 454	3 265 705	18,1
Баварія	13 248 928	2 386 525	18,0
Саарланд	1 012 141	164 395	16,2
Рейнланд-Пфальц	4 129 569	626 355	15,2
Нижня Саксонія	8 004 489	1 084 595	13,5
Шлезвіг-Гольштейн	2 959 517	352 575	11,9
Саксонія	4 042 422	371 045	9,2
Саксонія-Ангальт	2 135 597	192 155	9,0
Тюрингія	2 100 277	187 990	9,0
Бранденбург	2 556 747	213 330	8,3
Мекленбург-Передня Померанія	1 573 597	125 710	8,0

Джерело: розраховано автором за даними [47, 63]

Примітка. Частка є орієнтовною, оскільки для розрахунку використано загальну чисельність населення станом на 31.12.2024 р. та чисельність іноземного населення станом на 31.12.2025 р.

Додаток В

Таблиця В.1

Провідні та проблемні позиції федеральних земель за окремими демографічними показниками

Показник	Федеральні землі
Найбільша чисельність населення	Північний Рейн-Вестфалія; Баварія; Баден-Вюртемберг; Нижня Саксонія; Гессен
Найменша чисельність населення	Бремен; Саарланд; Мекленбург-Передня Померанія; Гамбург; Тюрингія
Найвища інтенсивність народжуваності	Гамбург; Берлін; Бремен; Баден-Вюртемберг; Баварія
Найнижча інтенсивність народжуваності	Тюрингія; Мекленбург-Передня Померанія; Саксонія-Ангальт; Бранденбург; Саксонія
Найвища частка іноземного населення	Берлін; Бремен; Гессен; Гамбург; Баден-Вюртемберг
Найнижча частка іноземного населення	Мекленбург-Передня Померанія; Бранденбург; Тюрингія; Саксонія-Ангальт; Саксонія

Джерело: узагальнено на основі розрахунків за даними [47, 48, 63]

Таблиця В.2

Типізація федеральних земель за поєднанням народжуваності
та міграційного компонента

Федеральна земля	Народжених на 1000 осіб	Частка іноземного населення, %	Тип
Баден-Вюртемберг	8,7	19,5	міграційно привабливий регіон з відносно сильнішим демографічним потенціалом
Баварія	8,6	18,0	міграційно привабливий регіон з відносно сильнішим демографічним потенціалом
Берлін	9,2	27,0	міграційно привабливий регіон з відносно сильнішим демографічним потенціалом
Бранденбург	5,9	8,3	перехідний / змішаний тип
Бремен	8,9	23,3	міграційно привабливий регіон з відносно сильнішим демографічним потенціалом
Гамбург	9,4	20,8	міграційно привабливий регіон з відносно сильнішим демографічним потенціалом
Гессен	8,5	21,7	міграційно привабливий регіон з відносно сильнішим демографічним потенціалом
Мекленбург- Передня Померанія	5,8	8,0	регіон зі слабшим демографічним потенціалом та нижчою міграційною привабливістю
Нижня Саксонія	8,2	13,5	перехідний / змішаний тип
Північний Рейн- Вестфалія	8,5	18,1	міграційно привабливий регіон з відносно сильнішим демографічним потенціалом
Рейнланд-Пфальц	8,1	15,2	перехідний / змішаний тип
Саарланд	7,5	16,2	перехідний / змішаний тип
Саксонія	6,1	9,2	перехідний / змішаний тип
Саксонія-Ангальт	5,9	9,0	перехідний / змішаний тип
Шлезвіг- Гольштейн	7,4	11,9	перехідний / змішаний тип
Тюрингія	5,6	9,0	перехідний / змішаний тип

Джерело: типізацію складено за даними [47, 48, 63]

Додаток Г

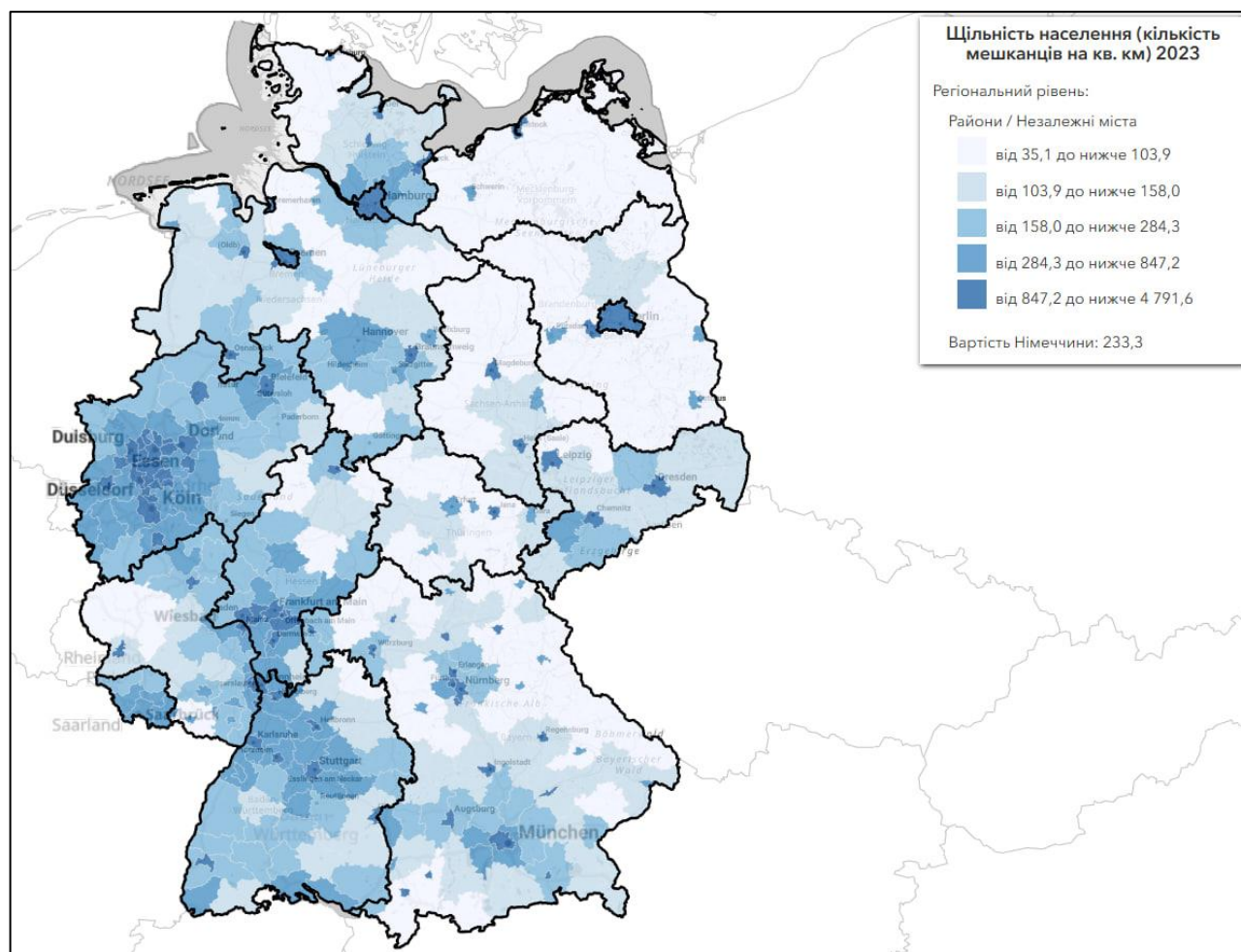

Рис. Г.1. Щільність населення Німеччини у 2023 році

Джерело: [78]

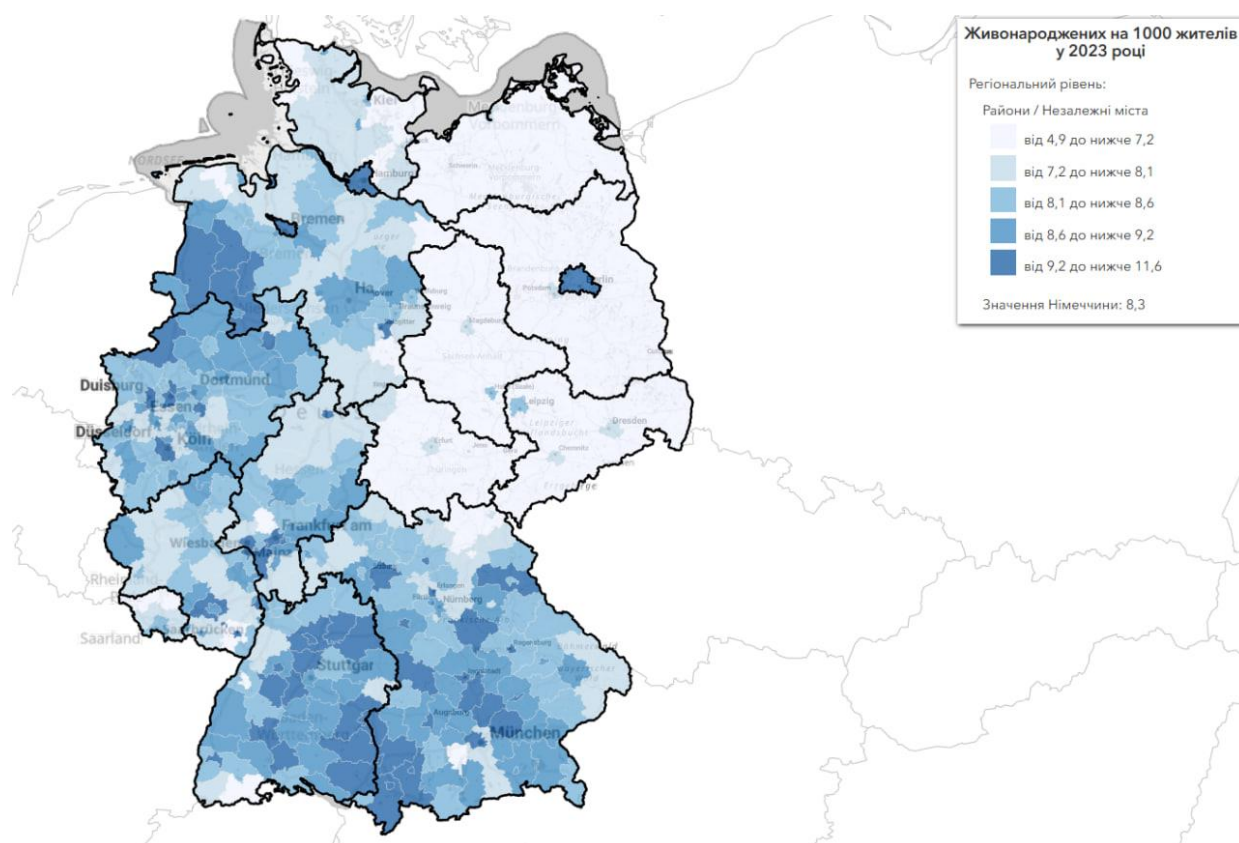

Рис. Г.2. Живонароджені на 1000 жителів у Німеччині у 2023 році
Джерело: [78]

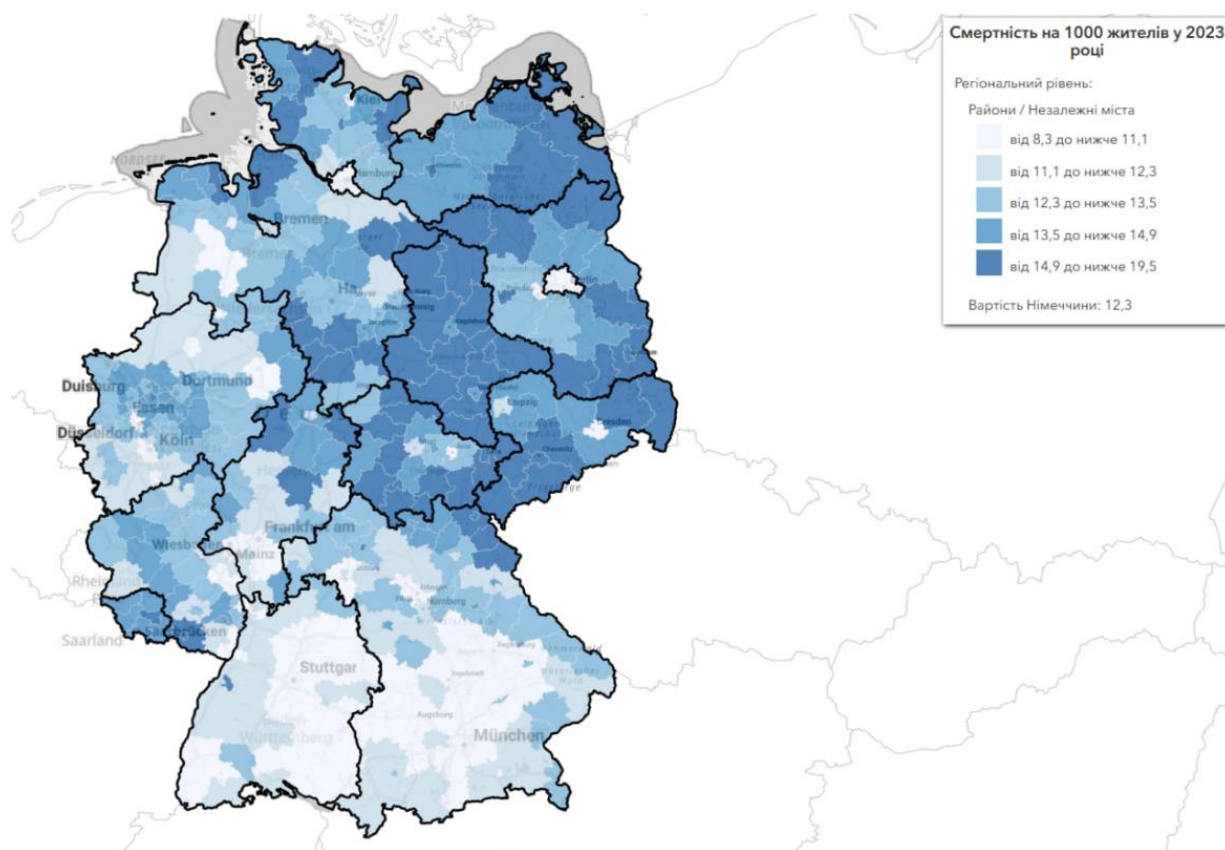

Рис. Г.3. Смертність на 1000 жителів у Німеччині у 2023 році
Джерело: [78]

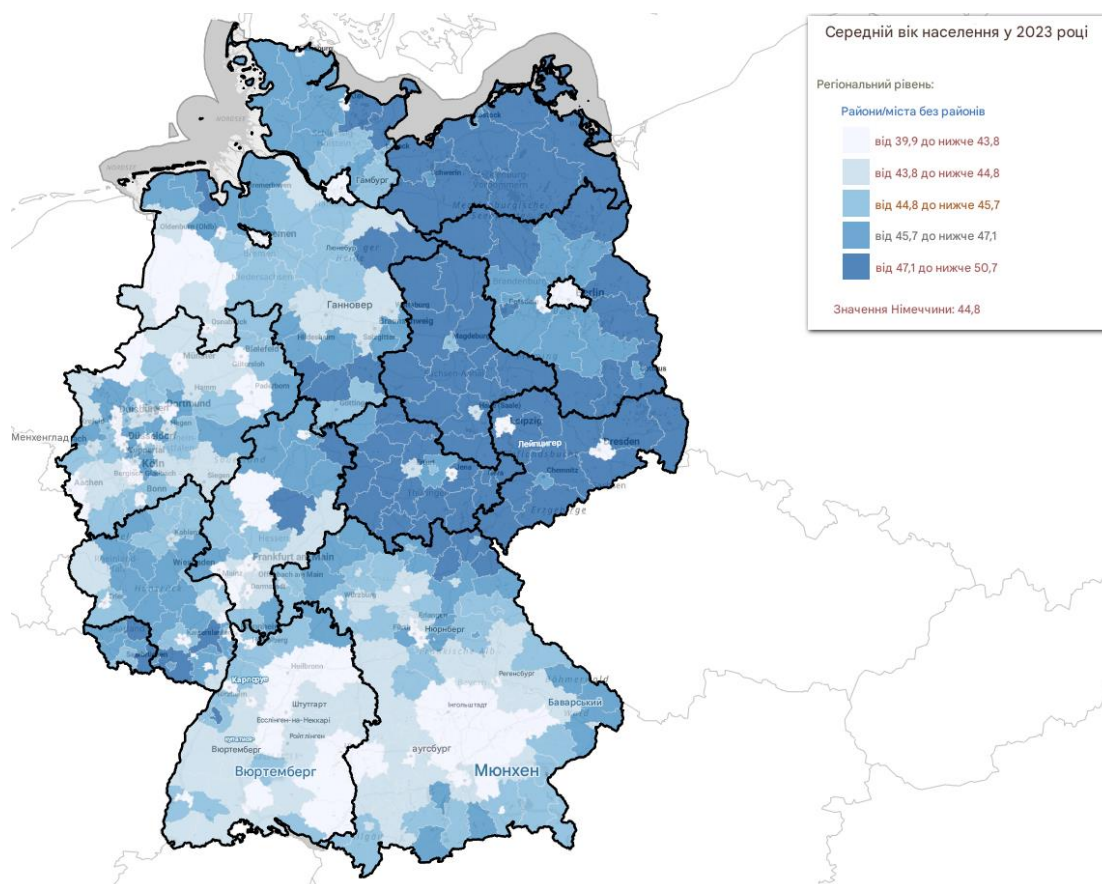

Рис. Г.4. Середній вік населення Німеччини у 2023 році
Джерело: [78]

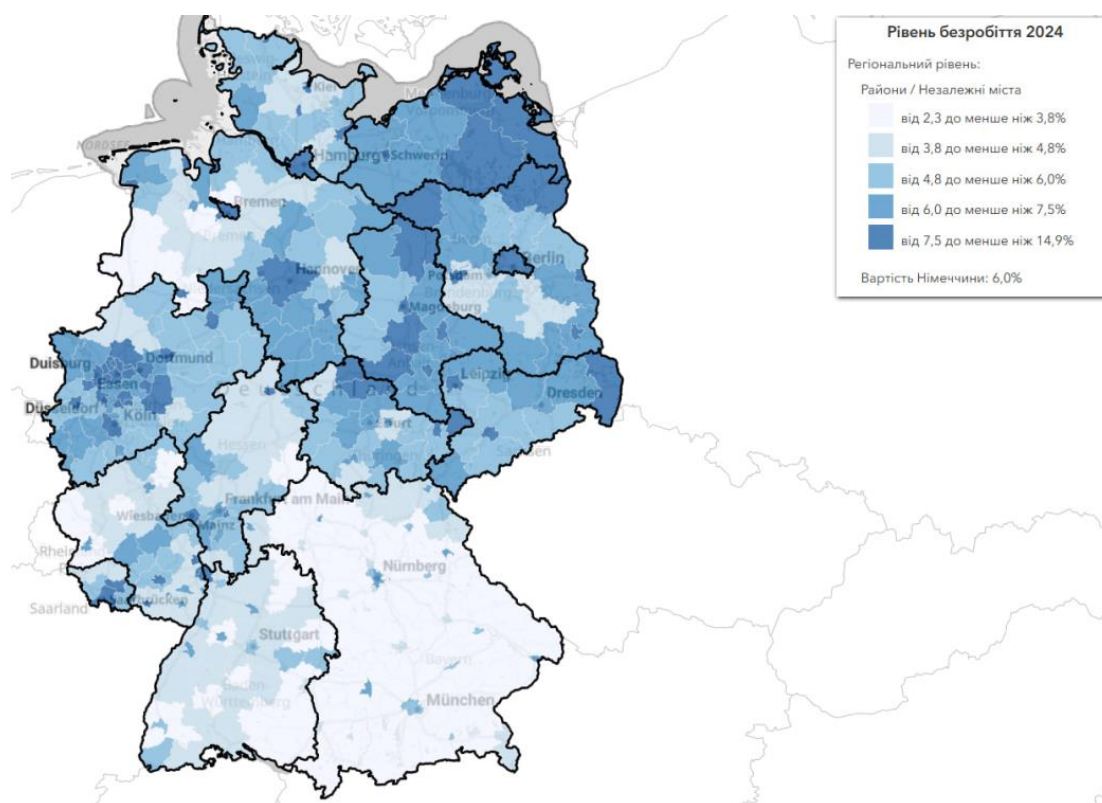

Рис. Г.5. Рівень безробіття у Німеччині у 2024 році
Джерело: [78]